

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav řeckých a latinských studií

Diplomová práce

Bc. Eliška Šolcová

Lucanův Caesar: Monstrum *Občanské války*

Lucan's Caesar: Monster of *The Civil War*

Praha 2022

Vedoucí práce: Mgr. Michal Ctibor, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Michalu Ctiborovi, Ph.D. za podnětné debaty o Lucanově díle, za jeho skvělé připomínky a pečlivé vedení mé diplomové práce. Dále děkuji Agátě a mamce za jejich neskonalou trpělivost a podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 11. 1. 2022

Eliška Šolcová

Abstrakt

Tato diplomová práce je pokusem o dílčí interpretaci Lucanova eposu *Občanská válka* se zvláštním zřetelem k postavě Caesara, která se ukazuje být v centru básníkovy vyprávění a s níž souvisejí zásadní témata, která básník čtenáři předkládá.

V úvodu práce poukazuje na důležitost interpretace nekonzistencí v římské epice (O'Hara), která se stala metodologickým východiskem pro předkládané literární analýzy Lucanova díla. Z moderního lucanovského bádání (Henderson, Masters, Roller, O'Hara) totiž vyplývá, že roztříštěnost a nekonzistence jednotlivých hlasů, scén a dějů v eposu jsou důmyslným uměleckým záměrem autora, jenž touto formou vyprávění zrcadlí námět svého díla: rozpolcenost světa v občanské válce.

Hlavní část práce se věnuje rozborům pasáží eposu, v nichž má postava Caesara výsadní postavení a které se ukazují jako zásadní při interpretaci celkové výpovědi díla. Z těchto analýz vyplývá, že jedním z prominentních témat eposu je téma moci. Jak je patrné z Caesarovy charakteristiky a jeho jednání v prvních pěti knihách eposu, postavu Caesara opřádá obraz monstrozity a nezastavitelnosti, který je však básníkem na mnoha místech problematizován. A právě nekonzistentní přístup k problematice se ukazuje být důmyslnou strategií, skrze niž básník vzbuzuje ve čtenářích otázky po zastavitelnosti Caesara v příběhu, alegoricky pak po zastavitelnosti bezbřehé moci císařů raného principátu, jehož je Caesar strůjcem.

Předkládaná práce tak dochází k závěrům o dvojznačnosti cyklického obrazu postavy Caesara, který svým působením v eposu vnáší do římské společnosti na jednu stranu permanentní konflikt, na druhou stranu se jako jediný v eposu ukazuje být úspěšným reformátorem, který dokáže využít pozici moci a vyváznout tak z jakékoli krize, čímž pobízí čtenáře k aktivitě.

Klíčová slova

Lucanus, *Občanská válka* (*Bellum civile*, *Pharsalia*), Caesar, nekonzistence, epos, metapoetika

Abstract

This thesis is an attempt at a partial interpretation of Lucan's epic *The Civil War (Bellum Civile)*. It pays special attention to the character of Caesar, who turns out to be at the centre of the poet's narrative and to whom the essential themes presented by the poet are related.

The introduction of the work points to the importance of interpreting inconsistencies in the Roman epic (O'Hara), which has become the methodological basis for the submitted literary analyses of Lucan's work. Indeed, modern Lucan research (Henderson, Masters, Roller, O'Hara) shows that the fragmentation and inconsistencies of the individual voices, scenes and events in the epic are the artistic intent of the author and mirror the theme of his work – the deeply divided world in the civil war – in the form of his narrative.

The main part of the work is devoted to analysing the passages of the epic in which the character of Caesar has a central position and which prove to be essential in the interpretation of the overall narrative of the work. These analyses show that one of the prominent themes of the epic is the theme of power. As can be seen from Caesar's characterization and his actions in the first five books of the epic, the character of Caesar is shrouded in an image of monstrosity and unstoppable, which, however, is in many places challenged by the poet. And it is this inconsistent approach to the issue that proves to be an ingenious strategy, through which the poet raises questions about the possibility of halting Caesar in the story, and allegorically about the possibility of halting the boundless power of the emperors of the early principate of which Caesar is the architect.

The submitted work thus concludes on the ambiguity of the cyclical image of the character of Caesar, who, by his action in the epic, simultaneously brings permanent conflict into Roman society and is the only one in the epic to prove to be a successful reformer who can use the position of power to escape any crisis, thereby encouraging the reader to be active.

Keywords

Lucan, *Bellum Civile (Pharsalia)*, Caesar, inconsistency, epic, metapoetics

Obsah

Úvod	7
Lucanovské bádání: krátký vhled	8
Nekonzistence v římské epice: úvod do problematiky.....	12
Caesar jako Jupiter a libyjský lev: básnická přirovnání.....	18
Úvod: básnická přirovnání.....	18
Charakteristiky Caesara v první knize.....	18
Cyklický obraz postavy Caesara	24
Otázky po zastavitelnosti Caesara.....	28
Massilská epizoda a Caesarova orientace na nepřítele.....	28
<i>Concordia</i> v Hispánii	31
<i>Discordia</i> a scéna bouře	39
Caesarova monstrozita a dobytelská megalomanie.....	47
Dobyvatelská megalomanie	50
Závěrečné úvahy: děsivě produktivní čtení cykličnosti postavy Caesara	56
Cyklický obraz a věčný konflikt.....	57
Seznam použité literatury	63

Úvod

Tato diplomová práce je výsledkem mých několikaletých meditací nad Lucanovým eposem o občanské válce a nad jeho, dle mého názoru, nejzásadnější postavou – Caesarem. Nestabilita eposu, který je ve válce sám se sebou, jak ho začalo oceňovat lucanovské bádání od sedmdesátých let minulého století,¹ je pro mne na jednu stranu fascinující, neustále povzbuzující k novému a novému čtení eposu, na druhou stranu je pro mě bolestně neuchopitelná. Má zkušenost z četby je tak velmi osobní.² Proto cítím potřebu hned v úvodu své práce objasnit, že mé analýzy a interpretace, které jsou bohatě inspirovány prací mnohem pečlivějších badatelů, než jsem já, jsou ve výsledku jen střípkem toho, jak se dá nad Lucanovým textem uvažovat a jaká témata může *Občanská válka* svým čtenářům předkládat k zamyšlení. Síla tohoto eposu tkví dle mého názoru právě v nejisté pozici čtenáře, který, začte-li se, musí být nutně do textu pohlcen, musí si prožít bolestnou zkušenost rozpolcenosti světa v občanské válce a musí Lucanův svět opouštět sice zraněný, neklidný a zmatený, nikdy však lhostejný k tomu, co právě prožil. Nabízím proto své čtení eposu, které se díky interpretačním přístupům badatelů jako je Masters, O'Hara, Chen, Pitcher či Roller, stalo něčím, co si pro sebe nazývám „děsivě produktivní čtení postavy Caesara“ v Lucanově příběhu občanské války. V následujících kapitolách se proto budu zabývat zejména „caesarovskými“ scénami, jež mají dle mého názoru zásadní dopad na jedno z hlavních témat eposu, totiž na téma moci: kdo má v občanské válce moc něco změnit, kdo ji využívá, kdo ji využít nedokáže, a kdo ji nakonec dokáže zneužít a přetvořit do nového společenského uspořádání, které za sebou nechává padlou a zetlelou římskou republiku s jejím právem a svobodou, a vytváří nový svět, v němž se hraje podle nových pravidel, která určuje vítěz, vládce, císař – to jsou otázky, ke kterým měl Lucanův epos a jeho odborná reflexe dovedly, a jimiž se budu v této práci zabývat.

¹ Viz AHL, Frederick M., 1976. *Lucan: An Introduction*. Ithaca–London: Cornell University Press.; JOHNSON, W. R., 1987. *Momentary Monsters: Lucan and his Heroes*. Ithaca–London: Cornell University Press, Cornell Studies in Classical Philology, 47.; HENDERSON, John, 1987. *Lucan/The Word at War*. *Ramus*. Vol. 16. s. 122–164.; MASTERS, Jamie, 1992. *Poetry and Civil War in Lucan's Bellum Civile*. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Classical Studies. a na ně navazující či vůči nim se vymezující badatelé, viz dále.

² O tom, že se nelze vyhnout osobnímu přístupu při interpretaci tohoto díla svědčí značná část moderního lucanovského bádání: Ahl, jenž jako první mezi anglosaskými autory opravdu ocenil Lucanův styl, si neodpustil několik lamentací nad nekonzistencí eposu, která narušuje myšlenkovou jednotu jinak dle jeho názoru geniálního římského básníka; Johnson se hned v úvodu hlásí k pozici „militantního estetika“, pro něhož je četba Lucana v první řadě osobním potěšením; Henderson ve svém eseji „*Lucan/The Word at War*“ neodolal a přejal Lucanův styl natolik, že je jeho četba na jednu stranu nesmírně úderná a obohacující, na druhou stranu chvílemi matoucí a bolestná, jako samotný Lucanův epos; Masters, Hendersonův žák, se na několika místech zdá být do svých interpretací natolik pohlcen, že místy sklouzává až k nadinterpretacím, navíc si v závěru své monografie neodpustil zmínku o tom, že své dílo dopsal ve stejném věku, v němž byl Lucanus donucen k politické sebevraždě. Emocionálnímu výstřelkům se ovšem nevyhnula ani ta část lucanovského bádání, která Lucana nepokládá za dobrého autora, jako například Robert Graves, viz BRAUND, Susanna, 2010. *Introduction*. In: TESORIERO, Charles, ed. *Lucan*. Oxford: Oxford University Press. Oxford Readings in Classical Studies. s. 5.

Lucanovské bádání: krátký vhléd

K zmapování lucanovského bádání skvěle poslouží úvod Susany Braund ke kolektivní monografii *Oxford Readings in Classical Studies: Lucan*,³ který je velmi poučnou a chvílemi i zábavnou sondou do problematiky, v níž se ukazují všechny důležité aspekty Lucanova díla: jeho značná popularita v průběhu dějin, upadnutí v nemilost na přelomu devatenáctého a dvacátého století v anglosaském prostředí a jeho pozvolné znovuobjevování započaté na sklonku sedmdesátých let minulého století; silné emoce, které ve svých čtenářích vzbuzuje; bytostná nekonzistence eposu, která vzdoruje veškerým pokusům o sjednocení výpovědi; Lucanova vědomá reflexe epického žánru a neustálé pokoušení jeho hranic; komplikovaná a mnohoznačná poetická struktura eposu a jeho bohatá recepce u pozdějších autorů. Braund v závěru uvádí i přehled edic, komentářů a anglických překladů díla.⁴

Předmětem tohoto úvodu bude krátké představení děl těch badatelů, o něž se má diplomová práce opírá nejvíce, jelikož nabízejí interpretační přístupy, které se ukazují jako přínosné při mé snaze o produktivní četbu Lucanovy postavy Caesara a jeho vztahu k tématu moci v celkové výpovědi díla. Zaměřuji se zejména na monografie a významné články, které mé přemýšlení nad Lucanem pomáhaly formovat.

Prvním obsáhlejším rozbohem Lucanova díla je Ahlova monografie *Lucan: An Introduction*,⁵ která je ideální četbou pro začínající lucanovské badatele. Ahl ve svém úvodu velmi užitečně mapuje kulturně-historický kontext vzniku Lucanova díla a básníkovo napojení na Neronův dvůr, přičemž zmínky historiků o Lucanově odpadnutí z císařovy přízně spojuje s proti-caesarovským respektive protineronským rázem eposu, který je pro něj v díle převažující. Ahl dále rozebírá důležité motivy eposu, jeho hlavní i vedlejší postavy, a předkládá tak čtenáři sérii velmi užitečných interpretací vybraných pasáží, navíc s vlastními překlady, které usouvztažňuje k tvorbě římských autorů, jež jsou k Lucanovu dílu relevantní, zejména Seneky Mladšího, Cicerona či Vergilia. V závěru své knihy předkládá zajímavou diskusi o možném obsahu nedopsaných knih eposu.⁶ Ahl celkově oceňuje Lucanův básnický styl, jeho četba však tíhne k příliš jednoznačným závěrům a zahlazování či omlouvání nekonzistencí ve výpovědi díla, ať už jde o nekonzistentní přístup ke stoické filozofii nebo o poněkud černo-bílé vnímání „kladné“ římské republiky v kontrastu ke „špatnému“ principátu.

³ BRAUND, 2010.

⁴ Její výčet lze v tuto chvíli obohatit hlavně o komentář ke čtvrté knize, jehož autorem je Paolo Asso, kolektivní monografii *Lucan's Imperial World* (2020), a kritickou studijní příručku *Reading Lucan's Civil War* (2021). Viz Asso, Paolo, ed., 2010. *A Commentary on Lucan, De bello civili IV. Introduction, Edition, and Translation*. Berlin: De Gruyter.; ZEINTEK, Laura a THORNE, Mark, eds., 2020. *Lucan's Imperial World: The Bellum Civile in its Contemporary Contexts*. London: Bloomsbury Academic. Bloomsbury Classical Studies Monographs.; ROCHE, Paul, ed., 2021. *Reading Lucan's Civil War: A Critical Guide*. Norman (OK): University of Oklahoma Press. Oklahoma Series in Classical Culture.

⁵ AHL, 1976.

⁶ AHL, 1976, s. 306–326.

Johnsonova kniha *Momentary Monsters: Lucan and his Heroes*⁷ byla pro mé vnímání hyperbolizace Lucanových postav velmi inspirativní, byť jeho interpretace, u nichž se pouští mimo jiné i do diagnostiky jednotlivých postav pomocí poznatků z novodobé psychiatrické praxe, jsou často úsměvné. Přínos jeho publikace spatřuji zejména v jeho vyhraněné pozici „militantního estetika“, jak se sám v úvodu označuje,⁸ která mu umožnila zaměřit pozornost zejména na prožitek z četby Lucanovy *Občanské války*, ocenit jeho chvílemi až groteskní humor a přiznat jeho líčení morbidních scén uměleckou hodnotu, nikoli je zavrhnout jako vrchol nevkusu, jak se dělo v anglosaském bádání dvacátého století.⁹

Hendersonův esej „Lucan/The Word at War“¹⁰ je fascinujícím rozbohem záměrné roztříštěnosti Lucanova poetického jazyka, při němž autor dochází k závěru, že epos už svou formou odráží vlastní námět – občanskou válku – a je tak v konfliktu sám se sebou, čímž nutí čtenáře si na vlastní kůži zažít hrůzy občanské války. Jamie Masters,¹¹ Hendersonův žák, vnesl do lucanovského bádání užitečnou interpretaci soupeření tzv. „caesarovského“ principu rychlosti a „pompeiovského“ principu zdržení, do jehož struktury zapojuje i autorský subjekt, který tak zápasí sám se sebou, zda být „Pompeiem“ a nevyprávět, nebo být „Caesarem“, bořit veškeré konvence a tím tvořit nové dílo. Jeho rozborů zdůrazňují klíčovou roli postavy Caesara v eposu, která se pro mě stala interpretačním východiskem: přijde mi užitečné uvažovat nad tím, že Lucanus klade postavu Caesara do centra vyprávění, který tak funguje jako hybatel jednotlivých dějů, a jemuž jsou do cesty kladeny překážky a statické pasáže, které mají za úkol jeho postup zastavit, či alespoň zbrzdit, které však Caesar všechny překoná. Z toho důvodu mi přijde důležité interpretovat právě „caesarovské“ scény a vztahovat je k tématům eposu.

Masters je mimo jiné také zastáncem přesvědčení, že Lucanův epos je dokončený, čímž se vymyká názoru většiny ostatních badatelů.¹² Mastersova argumentace ani pro mě není veskrze přesvědčivá: přikláním se k názorům o nedokončenosti eposu, byť si nepřijdu v pozici, abych mohla soudit Lucanův zamýšlený rozsah knih či události, které nestihl dovyprávět. Zároveň se domnívám, že poslední verše eposu, přestože končí náhle, uprostřed situace a přibližně ve dvou třetinách standardního rozsahu knihy, jsou jazykově konstruovány tak, že nesou výraznou tematickou signifikanci, která se zapojuje do širší tematické struktury eposu, takže i když mám za to, že Lucanus měl v plánu vyprávět příběh dál, poslední verše, které po sobě zanechal, chápu jako autorem pečlivě promyšlené a budou také předmětem mé interpretace.

⁷ JOHNSON, 1987.

⁸ JOHNSON, 1987, s. ix.

⁹ Blíže viz BRAUND, 2010, s. 5.

¹⁰ HENDERSON, 1987.

¹¹ MASTERS, 1992.

¹² Viz MASTERS, 1992, s. 216–259. Srov. též TRACY, Jonathan, 2011. Internal Evidence for the Completeness of the *Bellum Civile*. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 33–53. Přesvědčení o nedokončenosti eposu je v podstatě *communis opinio*.

Dalším velmi inspirativním zdrojem pro mé uvažování nad postavou Caesara byl Rollerův článek „Ethical Contradiction and the Fractured Community in Lucan’s *Bellum Civile*“,¹³ který ohledává problematiku užívání etického slovníku¹⁴ v *Občanské válce* jednotlivými postavami a vypravěčem, a dochází k těmto závěrům: ve vztahu ke komunitě římské aristokracie nelze v občanské válce udržet koherentní platnost morálních ctností, což vede jednotlivé postavy a vypravěče k tomu, aby volili buď tzv. komunitní („communitarian“) pohled na situaci,¹⁵ při němž apelují na soudržnost komunity skrze *pietas*,¹⁶ jež vylučuje boj proti spoluobčanovi, nebo aplikují tzv. odcizující („alienating“) pohled,¹⁷ při němž vyčleňují opozici ze své komunity, aby ji mohli pojímat jako externího nepřítel, a mohli tak vůči ní konat *virtus*. Roller však hlavně poukazuje na nekonzistenci užívání těchto dvou přístupů a na jednotlivé manipulace s etickým slovníkem, a i když identifikuje převahu užívání „komunitního“ pohledu na straně pompeiovců a převahu „odcizujícího“ pohledu na Caesarově straně, ukazuje, že užití není konzistentní a vypravěčem, který často přejímá pohledy postav, není ani jeden z těchto pohledů privilegovaný.¹⁸ K jeho závěrům se krátce vrátím v úplném závěru této diplomové práce.

A vzhledem ke stále se opakujícímu důrazu na nutnost interpretace nekonzistencí v Lucanově díle, jenž je patrný v lucanovském bádání od osmdesátých let dvacátého století, se v následující kapitole budu hlouběji věnovat publikaci Jamese O’Hary *Inconsistency in Roman Epic: Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*,¹⁹ jež poukazuje na poněkud opomíjený charakter římské epiky, který je nutné vzít při interpretaci na vědomí.

Závěrem ještě zbývá zmínit několik technických parametrů: Lucanův epos označuji českým překladem názvu, který dominuje v rukopisné tradici, tedy *Občanská válka*, což je z mé strany pouze osobní preference;²⁰ latinské pasáže eposu cituji podle nejnovějšího vydání z edice *Bibliotheca Teubneriana*,²¹ přičemž při čtení a interpretaci využívám dostupné komentáře k jednotlivým knihám, jimž se v této

¹³ ROLLER, Matthew B., 1996. Ethical Contradiction and the Fractured Community in Lucan’s *Bellum Civile*. *Classical Antiquity*. Vol. 15, no. 2. s. 319–347.

¹⁴ Roller odkazuje k termínům jako je *virtus, pietas, fas, ius, fides, laus, honor, gloria, nobilitas, dignitas* a jejich opozita, a jejich užívání aristokracií pozdní republiky a raného principátu ve vztahu k ideologickému konceptu římské komunity dané doby. Viz ROLLER, 1996, s. 320–322.

¹⁵ ROLLER, 1996, s. 322–327.

¹⁶ Záměrně termíny *pietas* a *virtus* na tomto místě nepřekládám, jelikož se ve vztahu k římské komunitě jedná o široké koncepty, jejichž překlad by byl zavádějící.

¹⁷ ROLLER, 1996, s. 327–332.

¹⁸ ROLLER, 1996, s. 338–339.

¹⁹ O’HARA, James J., 2006. *Inconsistency in Roman Epic. Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*. Cambridge: Cambridge University Press. Roman Literature and its Contexts.

²⁰ Blíže viz AHL, 1976, s. 326–332, který vysvětluje svou preferenci názvu *Pharsalia* oproti *Bellum civile*.

²¹ SHACKLETON BAILEY, David R., ed., 2009. *Marcus Annaeus Lucanus: De Bello Civili Libri X*. Berlin: De Gruyter. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1502.

práci věnuji,²² spolu s přihlédnutím k anglickému překladu z edice *Loeb Classical Library*²³ a českému překladu Jany Nechutové.²⁴ Pro potřeby svých literárních analýz jsem se rozhodla přikládat k latinským citacím své vlastní překlady.²⁵

²² 1. kniha: ROCHE, Paul, ed., 2009. *Lucan: De Bello Ciuili Book I. Edited with Introduction, Text and Commentary*. Oxford: Oxford University Press.; 2. kniha: FANTHAM, Elaine, ed., 1992. *Lucan: De Bello Civili Book II*. Cambridge: Cambridge University Press; 3. kniha: HUNINK, Vincent Jan Christian, ed., 1992. *M. Annaeus Lucanus Bellum Civile Book III: A Commentary*. Amsterdam: J. C. Geiben.; 4. kniha: ASSO, 2010.; 5. kniha: BARRATT, Pamela, ed., 1979. *M. Annaei Lucani Belli Civilis Liber V: A Commentary*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert. Classical and Byzantine Monographs, 4.; 9. kniha: WHICK, Claudia, 2004b. *M. Annaeus Lucanus: Bellum civile, Liber IX. II: Kommentar*. München–Leipzig: Saur. Beiträge zur Altertumskunde, 202.

²³ LUCAN, 1928. *The Civil War: Books I–X (Pharsalia)*. Transl. J. D. Duff. Harvard University Press, Loeb Classical Library.

²⁴ LUCANUS, 1976. *Farsalská pole*. Překl. J. Nechutová. Praha: Svoboda. Antická knihovna, 33.

²⁵ Na tomto místě bych chtěla velice poděkovat Michalu Ctiborovi za jeho postřehy a korekce mých překladů, za všechny případné nepřesnosti, které by v překladech přetrvaly, přijímám plnou zodpovědnost.

Nekonzistence v římské epice: úvod do problematiky

Jak bylo předesláno v úvodu, v této kapitole se budu věnovat metodologickému přístupu k interpretaci římské epiky, který ve své knize *Inconsistency in Roman Epic: Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*²⁶ popisuje James O'Hara. Kniha je to z mého pohledu zásadní pro celkové vnímání antické literatury, a její závěry jsou pro mé chápání Lucanova eposu klíčové, jak vyplývá z následujících řádků. A přestože se ukázalo, že je nad mé možnosti interpretovat veškeré nekonzistence, které opřádají Lucanovu postavu Caesara v *Občanské válce*, je pro mě vědomí jejich existence interpretačním východiskem pro mé analýzy vybraných caesarovských scén, proto považuji za důležité na tomto místě nastínit, jak nekonzistence v epice fungují.

O'Hara vychází z moderních badatelských přístupů k řecké a římské literatuře a dochází k závěru, že nekonzistence v dílech antických autorů nejsou důsledkem jejich nepozornosti či nedůslednosti, ale naopak jsou součástí jejich uměleckého záměru, v případě epické poezie možná dokonce jedním z typických znaků žánru. Jeho kniha si klade za cíl ohledávat možné interpretace nekonzistencí v konkrétních dílech římských epiků, jelikož právě interpretace nekonzistencí, nikoli jejich zahlazování či opravování jednotlivými editory a komentátory, se ukazuje jako produktivní přístup k dílu, při čemž upozorňuje na důležitost svědomitého čtení bez veškerých předpojatostí a předinterpretací.

O'Hara vychází z tradice textové kritiky, jeho analýzy mají však literárně-vědní charakter. Zkoumá nekonzistence komparací děl a narativních technik římských epiků a stručně také poukazuje na podobné zacházení s nekonzistencemi v literatuře řecké, na niž ta římská vědomě navazuje. Zdůrazňuje četné paralely při užití nekonzistencí u antických autorů a dokládá, že jednak mají nekonzistence v epice svou tradici a že je autoři používají vědomě, přičemž do svých děl zapracovávají způsob, jakým může čtenář na nekonzistence reagovat; zároveň tak ve čtenáři vytvářejí jistý druh napětí či očekávání ve vnímání nekonzistencí.²⁷ O'Hara v úvodu své práce navrhuje chápat nekonzistence jako projev otevřenosti antických autorů vůči mnohoznačnosti:

„It may well be that these polytheistic, non-Christian writers saw poems with multiple voices and inconsistent attitudes and even variant versions in one text as the best way to represent their view of the complexity of the world as they saw it. [...] Or it may be that they thought that the function of poetry or of epic was the challengingly ambivalent depiction of conflict.“²⁸

²⁶ O'HARA, 2006.

²⁷ O'HARA 2006, s. 2–3.

²⁸ O'HARA 2006, s. 6. Srov. též O'Harovy narážky na fakt, že autoři epiky byli zároveň i autoři jiných žánrů a jisté nekonzistence mohou pramenit právě z žánrové promíchanosti, viz O'Hara, 2006, s. 24, pozn. 38. Srov. též

Kromě provokativně mnohoznačného vykreslení konfliktu při popisu komplexnosti světa identifikuje O'Hara ještě další funkce užití nekonzistencí, které krystalizují z porovnávání jednotlivých děl římských epiků. Nekonzistence tak mohou sloužit např. k charakterizování vypravěče či k znejistění jeho pozice, mohou tematizovat či ostendovat jednotlivé části díla, zdůrazňovat problémy a konflikty, vytvářet nejednoznačnost a nerozhodnost nebo mohou klást otázky ohledně autority a moci.²⁹

Kapitola věnovaná Lucanovi a jeho eposu *Občanská válka* stojí na samém konci O'Harovy knihy a podle autorových slov slouží jako jakési *postscriptum*, v němž se střetávají všechny způsoby užití nekonzistencí, jež byly předmětem předcházejících kapitol. Na fakt, že Lucanus recipuje či přímo imituje své předchůdce na poli epiky (i mimo ni), je badateli a komentátory jeho díla dlouhodobě poukazováno.³⁰ Výsadní postavení mezi Lucanovými inspiračními vzory, což vychází i z O'Harových analýz, mají Vergilius a Ovidius.³¹ O'Harův největší přínos je v zavržení příliš dogmatických interpretací Lucanova díla, zejména čistě „republikánského“ čtení eposu, které se rozporné pasáže snaží zahladit ve prospěch jednotné výpovědi autorského subjektu. Již v předchozích kapitolách své knihy využíval O'Hara k popisu problematiky dvou způsobů náhledu na text, jež se objevovaly ve starší homérské textové kritice, která se s nekonzistentním textem potýkala nejvýrazněji.³² Jedná se o přístup sjednocující („Unitarian approach“), jež se snaží nekonzistence zahladit a prosazuje myšlenkovou jednotu díla, a přístup rozdělující („Separatist approach“), který nekonzistence vysvětluje autorovou neumělostí, pozdějšími zásahy do textu či jinými mimouměleckými vlivy. O'Hara však dochází k závěru, že ani jeden z těchto přístupů při interpretaci díla není nutný, dokonce ani žádoucí.³³

Po skvělých a přesvědčivých analýzách ostatních římských epiků přechází ke zkoumání Lucana s jasnými důkazy o účelném užívání nekonzistencí, které je potřeba svědomitě interpretovat, nikoli zahlazovat nebo připisovat autorově mládí či absenci finální revize, jak bylo např. v anglofonním

AMBÜHL, Annemarie, 2019. Intergeneric Influences and Interactions. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds., *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter. s. 167–192.

²⁹ O'HARA 2006, s. 142.

³⁰ Intertextuální charakter Lucanova eposu odráží zejména ASSO, Paolo, ed., 2011. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill, 2011.

³¹ „Vergil is the code model (*modello-codice*) for the discourse of post-Augustan epic (the *Achilleid* excepted), and Ovid is a source model (*modello-esemplare*) for a great number of specific passages.“ viz WHEELER, Stephen, 2002. Lucan's Reception of Ovid's *Metamorphoses*. *Arethusa*. Vol. 35, no. 3. The Reception of Ovid in Antiquity. s. 364, kde cituje Hindse a jeho úvahy nad Conteho teorií žánrového diskursu. Pro zevrubnou bibliografii Lucanovy recepce Ovidia viz WHEELER 2002, s. 366, pozn. 16. K recepci Vergilia a koncepci *Občanské války* jako *Anti-Aeneidy* viz zejm. THOMPSON, Lynette a BRUÈRE, R. T., 1968. Lucan's Use of Virgilian Reminiscence. *Classical Philology*. Vol. 63, no. 1. s. 1–22; CASALI, Sergio, 2011. The *Bellum Civile* as an Anti-Aeneid. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 81–109; a dále viz např. AHL 1976, s. 64–67.

³² K „homérské otázce“ stručně O'HARA 2006, s. 8–9, případně též FISCHEROVÁ, Sylva, 2012. Homér, *Odysseia*, doslov. In: HOMÉR. *Odysseia*. Praha: Academia. s. 425–479.

³³ Viz zejména O'HARA 2006, s. 59–60, kde autor tyto přístupy aplikuje na lucretiovskou kritiku a ukazuje jejich nedostatky.

lucanovském bádání v průběhu dvacátého století časté.³⁴ Lucanus je tak pro O'Haru pomyslným „králem“ nekonzistencí, jak dokazuje citace ze závěru jeho analýzy chvály Nerona na začátku *Občanské války*:

„In the simplest terms: if you write an encomium of the current emperor in your first book, and then write a denunciation of your age's enslavement to the principate in a later book, and then go to bed that night with the two parts of your poem in conflict like this, you have chosen to produce an inconsistent poem.“³⁵

Ostatně i začátky dalších římských eposů se u O'Hary ukazují být zvláště zavádějící ve vztahu k pomyslné jednotnosti výpovědi díla. Již Catullus ve svém epylliu 64 otevírá báseň „rozsáhlým zavádějícím úvodem ohledně obsahu, literárních modelů a ideologické komplexity“.³⁶ U Lucretia se v úvodu díla nachází kontroverzní *invocatio* Venuše (LUCR. 1, 1–43), které je v nábožensko-filozofickém rozporu s těsně přilehlými verši (LUCR. 1, 44–49), v nichž Lucretius své čtenáře ujišťuje o netečnosti bohů, čímž v eposu přistupuje k jednomu z klíčových bodů Epikúrovy filozofie, kterou svým čtenářům didakticky objasňuje.³⁷ O'Hara navrhuje snahy o sjednocující přístup k úvodní invokaci, tedy snahy vysvětlit ji „epikurejsky“, v souladu se zbytkem díla. Argumentuje tím, že čtenář didaktického eposu je předurčen k tomu, aby byl poučován, nelze tedy předpokládat znalost celého díla, díky níž by se dalo *invocatio* vysvětlit zpětně.³⁸ Čtenář čte lineárně, a proto musí být s takto výraznou nekonzistencí konfrontován již při samotné četbě. Produktivnější se zdá být interpretace skrze rétorické postupy: *invocatio* by podle O'Hary mohlo účelně sloužit Lucretiovi k emocionálnímu sblížení se čtenářem, který je zvyklý na jisté konvence, jako je například právě epické *invocatio*. Tuto techniku sblížení, které je v rozporu s epikurejským výkladem díla, O'Hara nazývá „pohled na problematiku očima vzdorujícího čtenáře“,³⁹ jež autorovi umožňuje jednak emocionální sblížení se čtenářem a následně jím manipulovat podle své potřeby, zároveň však nabízí jinou perspektivu náhledu a pluralitu výpovědi.⁴⁰ Obojí, a snad

³⁴ Viz BRAUND, 2010.

³⁵ O'HARA 2006, s. 135.

³⁶ „Catullus 64 begins with extensive misdirection about its subject-matter, literary models, and ideological complexity.“ O'HARA 2006, s. 64.

³⁷ „In [1.] 21, Venus is said to control nature, and in 38–40 she is asked to prevent warfare. Lines 44–9, by contrast, are closely adapted from the first of the “Principal Doctrines” of Epicurus, and depict Epicurean gods removed from and disinterested in human affairs, who are not captured by our services, and so are not likely to listen to our prayers, or our requests that they help us with our poems, or make the world peaceful.“ O'HARA 2006, s. 59.

³⁸ „Explaining away the inconsistency is inadequate because it works only when you read the prologue again after having read and been convinced by the whole poem.“ O'HARA 2006, s. 60.

³⁹ O'HARA 2006, s. 132.

⁴⁰ O'Hara uvádí jako příklad Lucretiův přístup k problematice strachu ze smrti: „Lucretius tries to be more persuasive and effective than the master [tj. Epikúros], by fully confronting this problem, and by shifting between a subjective compassionate voice that sympathizes with our fear of death, and an objective, scientific voice that calls us away from it.“ O'HARA 2006, s. 66.

běsnící lid, co vytřásl ze světa mír.“

Na jednu stranu zde Lucanus tvrdí, že Nero, kterého již považuje za božstvo, je pro jeho báseň dostatečným inspiračním zdrojem, zároveň ve verši 67 označí svého ducha jako iniciační sílu, čímž vytváří podobný rozpor, jaký nacházíme u Ovidia. Panegyrik na Nerona, který slouží zároveň jako převrácení konvenční epické invokace, je poté postupně problematizován zbytkem eposu, který je prodchnut autorskými komentáři, které zavrhují Caesarovo jednání.⁴⁶ Tento panegyrik bývá některými badateli vnímán jako ironický, Michael Dewar ve svém eseji z roku 1994 však ukazuje, že je sestaven zcela konvenčně, což sice ironické čtení nevyklučuje, ale rozhodně ho nepředpokládá.⁴⁷ O'Hara je k ironickému čtení panegyriku poněkud skeptický, protože v něm vidí snahu o sjednocení výpovědi díla (které podle apriorních představ některých interpretů má jako celek hodnotit principát a césarismus jakožto zavrženíhodný), což, jak ukázal na příkladu „epikureizování“ invokace Venuše u Lucretia, je přinejmenším ošemetné.⁴⁸ Zdá se tedy vhodnější číst úvod Lucanova eposu v kontextu Ovidiových *Proměn*, jak to dělá Wheeler, který chápe Lucanovu imitaci Ovidia jako programovou reinterpretaci: i O'Hara (s odkazy právě na Wheelera) poukazuje na paralelu mezi první knihou *Proměn* – kde je líčeno stvoření světa, tedy jeho organizace oproti původnímu chaosu, přisouzeno „filozofickému stvořiteli“, jenž je ovšem vzápětí vystřídán olympskými bohy v čele s Jovem, kteří jsou chaotičtí, nefilozofičtí, emocionální a hnání touhou – a první knihou Lucanova eposu, kde je zbožštěný císař, jenž světu přináší řád a mír, vystřídán postavou Caesara, který má Jovovy destruktivní atributy⁴⁹ a svět uvádí v chaos.⁵⁰

Wheeler dále ukazuje, že Lucanův výběr tématu – občanské války vrcholící bitvou na farsalských polích – doplňuje Ovidiův výčet Caesarových vojenských triumfů (*Ov. met.* 15. 752–58), kde občanská válka záměrně chybí, protože se nejedná o triumf.⁵¹ Na tento fakt poukazuje i Lucanus, když svůj prolog zakončuje veršem: *bella geri placuit nullos habitura triumphos* („zalíbilo se vést války,

⁴⁶ Např. v 5. knize autorský subjekt přímo nabádá Caesarovy vojáky ke vzpouře, aby tím zastavili Caesara a ukončili válku (5, 296–299). Republikánské, resp. proti-imperiální čtení eposu je mezi badateli velmi časté. Viz O'HARA 2006, s. 136–139, který přiznává, že autorovo proklamované republikánské smýšlení v eposu převládá, je však neustále podrýváno, takže vytváří spíše jistý druh napětí než ideologickou jednotu.

⁴⁷ DEWAR, Michael, 1994. Laying it on with a Trowel: The Proem to Lucan and Related Texts. *The Classical Quarterly*. Vol. 44, no. 1. s. 209. Dewar v úvodu eseje zmiňuje, že inspiračním zdrojem byl pro Lucana Vergiliův chvalo zpěv na Augusta v *Georgikách* (VERG. *georg.* 1. 24–42), Wheeler má jiný názor a srovnává tuto pasáž s Ovidiovou oslavou Caesara v samém závěru *Proměn* (*Ov. met.* 15. 822–70), viz WHEELER 2002, s. 72, pozn. 36.

⁴⁸ O'HARA 2006, s. 134.

⁴⁹ Pro rozbor těchto atributů viz Nix, Sarah A., 2008. Caesar as Jupiter in Lucan's *Bellum Civile*. *The Classical Journal*. Vol. 13, no. 3. s. 281–294, která ovšem chápe toto připodobnění až parodicky, čímž podle ní Lucanus poukazuje na vyprázdněnost Caesarova jednání. Pro srovnání viz O'HARA 2006, s. 139, který navrhuje produktivní čtení postavy Caesara jako úspěšného revolucionáře.

⁵⁰ O'HARA 2006, s. 108. Srov. též Wheelera: „Lucan's view of fate in 1. 67–72 not only alludes to the cosmological framework that defines the *Metamorphoses* as a universal history from chaos to imperial Rome, but it also implies the eventual reversal and return of that history to chaotic beginnings. Lucan's apocalyptic rewriting of the end of the *Metamorphoses*, it should be further noted, also contradicts his panegyric of Nero, in which he advertises a continuum of Ovid's universal history through deification.“ WHEELER 2002, s. 373.

⁵¹ WHEELER 2002, s. 73–75.

z nichž nevzejdou žádné triumfy“).⁵² Podle Wheelerova názoru si Lucanus reinterpretuje a přejímá zejména pasáže *Proměn*, které se výrazně dotýkají tématu občanské války,⁵³ recipuje Ovidiův ambivalentní vztah ke kosmickému a mytologickému chaosu, nahrazuje Augusta na konci „dějin světa“ Neronem a poznamenává, že právě občanská válka dala současnému císaři vládu, následně však tuto optimistickou interpretaci občanské války během celého eposu podřívá: občanská válka nepřináší triumf a pád římské republiky je asociován s uvržením světa do chaosu.⁵⁴ A hybatelem událostí, které dovedly republiku k principátu, je postava Julia Caesara.

Jak je patrné z analýz Jamese O'Hary, Lucanus záměrně recipuje své předchůdce na poli epiky, tedy i jejich užívání nekonzistencí s jejich rozmanitými funkcemi. Pro O'Haru jsou důležité zejména začátky eposů, které mají do značné míry programovou platnost, ale zároveň bývá jejich vztah ke zbytku díla problematizován nekonzistencí.⁵⁵ Lucanus začíná svůj epos zejména skrze imitaci Ovidiových motivů z první knihy *Proměn*, čímž problematizuje legitimitu principátu, jež se zrodil právě z občanské války, která je hned v úvodu zavržena jako nelegitimní.⁵⁶ Caesar má v příběhu *Občanské války* atributy, jež náležejí (nejen) u Ovidia Jovovi, který místo nastolení řádu svět zdánlivě uvádí spíše do chaosu. Zároveň je postava Caesara opředena řadou nekonzistencí, které jsou paralelní k těm, jež opřádají Aenea zejména v desáté a dvanácté knize Vergiliova eposu, kde se objevují mnohoznačné obrazy gigantomachie, skrze něž je problematizována Aeneova role ideálního vládce.⁵⁷ A právě role Caesara v *Občanské válce*, jeho schopnost zničit republiku a nastolit nový společenský řád – principát – bude předmětem mých analýz v následujících kapitolách.

⁵² LUCAN. 1, 13.

⁵³ Viz Ovidiovy aluze na občanskou válku v líčení železného věku, po němž bohové opouštějí zemi (*Ov. met.* 1, 144–150) a anticipace slovního spojení *bella plus quam civilia* (LUCAN. 1, 1) v Ovidiově líčení o založení Théb a událostech na Kolchidě. WHEELER 2002, s. 376–377.

⁵⁴ WHEELER 2002, s. 379–380.

⁵⁵ O'HARA 2006, s. 64.

⁵⁶ LUCAN. 1, 1–32.

⁵⁷ „A number of passages in Book 12 associate Aeneas with Jupiter fighting a Gigantomachy, but one of them sends similarly conflicting signals. In 654–700 verbs suggesting lightning and thunder are used of Aeneas (*fulminat Aeneas*, 654; *intonat*, 700), associating him with the lightning Jupiter uses to fight the Giants, but then Aeneas is compared to three mountains in 701–3, which must associate him with the monstrous opponents of the gods in a Gigantomachy[.]“ O'HARA, 2006, s. 100. Obšírněji viz též O'HARA, James J., 1994. They Might Be Giants: Inconsistency and Indeterminacy in Vergil's War in Italy. *Colby Quarterly*, vol. 30, no. 3. s. 206–226.

Caesar jako Jupiter a libyjský lev: básnická přirovnání

Úvod: básnická přirovnání

Tato kapitola se bude zabývat rozbořem básnických přirovnání, která charakterizují postavu Caesara v první knize *Občanské války* a spojují ji jednak s postavou Jova, jak bylo naznačeno v předchozí kapitole o nekonzistencích, kde se ukázaly četné aluze na Ovidiovu postavu Jova v *Proměnách*, zároveň bude předmětem analýzy přirovnání k libyjskému lvu, přičemž obě přirovnání budou mít velký dopad na mou interpretaci postavy Caesara ve vztahu k moci v *Občanské válce*. Při interpretaci přirovnání vycházím z kapitoly „Similes and Comparisons in the Epic Tradition.“ kolektivní monografie *Structures of Epic Poetry*,⁵⁸ v níž se ukazuje důležitost interpretace jednotlivých kontextů básnických přirovnání. Autorky kapitoly identifikují jednotlivé funkce básnických přirovnání a komparací, jako je zpomalení děje, navýšení tenze příslušné pasáže, charakteristika postav, autorské hodnocení kontextu či podpůrná interpretace líčené scény.⁵⁹ Zároveň zdůrazňují důležitost správné interpretace kontextu, jež může být jednak bezprostřední, ale také intra- či infra-textuální, tedy navázaný na vzdálenější pasáže v rámci díla, dále také intertextuální, tj. vytvářející vztahy mezi pasážemi a jinými literárními díly, a v poslední řadě také kulturní, v němž se ukazuje jako důležitá korelace díla s dobovým kontextem jeho vzniku.⁶⁰

Charakteristiky Caesara v první knize

Lucanus své dva nejdůležitější protagonisty, Caesara s Pompeiem, charakterizuje v úvodu eposu po vylíčení příčin občanské války, kde nesvornou svornost (*concordia discors*)⁶¹ prvního triumvirátu, jež zajišťovala relativní mír, byla porušena Crassovou smrtí, a příbuzenské pouto mezi Caesarem a Pompeiem zpřetrháno smrtí Julie, Caesarovy dcery a Pompeiovy manželky⁶² – tyto události daly, dle autorského subjektu, průchod občanské válce, v níž ani jeden z vůdců již nesnese svého soka:⁶³

nec quemquam iam ferre potest Caesarve priorem 125
Pompeiusve parem.

„Nikoho již nemůže Caesar snést před sebou,
ani Pompeius rovného.“

⁵⁸ GÄRTNER, Ursula a BLASCHKA, Karen, 2019. Similes and Comparisons in the Epic Tradition. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter, s. 727–772.

⁵⁹ GÄRTNER, BLASCHKA, 2019, s. 727.

⁶⁰ GÄRTNER, BLASCHKA, 2019, s. 731–732.

⁶¹ LUCAN. 1, 98. O důležitosti tohoto slovního spojení pro Lucanovo chápání občanské války viz MASTERS, 1992, s. 35.

⁶² LUCAN. 1, 67–128. Jak Crassus, tak Julie jsou v této pasáži charakterizováni jako *mora*, zdržení občanské války.

⁶³ LUCAN. 1, 125–126.

Následují přímé charakteristiky obou protagonistů, z nichž obě obsahují jedno důležité básnické přirovnání, které bude hrát důležitou roli ve zbytku eposu – Pompeius je přirovnán ke starému dubu, Caesar k ničivému blesku:⁶⁴

<i>nec coiere pares. alter vergentibus annis in senium longoque togae tranquillior usu</i>	130
<i>dedidicit iam pace ducem, famaеque petitor multa dare in vulgus, totus popularibus auris impelli plausuque sui gaudere theatri, nec reparare novas vires, multumque priori credere fortunae. stat magni nominis umbra,</i>	135
<i>qualis frugifero quercus sublimis in agro exuvias veteris populi sacrataque gestans dona ducum nec iam validis radicibus haerens pondere fixa suo est, nudosque per aera ramos effundens trunco, non frondibus, efficit umbram, et quamvis primo nutet casura sub Euro, tot circum siluae firmo se robore tollant, sola tamen colitur. sed non in Caesare tantum nomen erat nec fama ducis, sed nescia virtus stare loco, solusque pudor non vincere bello.</i>	140
<i>acer et indomitus, quo spes quoque ira vocasset, ferre manum et numquam temerando parcere ferro, successus urguere suos, instare favori numinis, impellens quidquid sibi summa petenti obstaret gaudensque viam fecisse ruina,</i>	145
<i>qualiter expressum ventis per nubila fulmen aetheris impulsu sonitu mundique fragore emicuit rupitque diem populosque paventes terrui obliqua praestringens lumina flamma: in sua templa furit, nullaque exire vetante</i>	150
<i>materia magnamque cadens magnamque revertens dat stragem late sparsosque recolligit ignes.</i>	155

„Nestřetli se vřak rovni. Jeden se lety chýlí k stáří, dlouhým nořením togy je již klidnější, v míru si již odnaučil být vůdcem a z touhy po slávě mnoho věnoval lidu, populistickou přízní celý pohlcen, těřil se z potlesku ve svém divadle: nové síly vřak neobnovoval a v mnohém spoléhal na dřívější přízeň osudu. Přetřvává coby stín slavného jména: tak jako mohutný dub v úrodném poli, nesoucí dávnou zbroj lidu a posvátné oběti vůdců, nedrží se již silnými kořeny, vlastní tíhou je upevněn a jak roztahuje holé větve vzduchem, svým kmenem vrhá stín, ne listím; a přestože se potácí, při prvním závanu Euru předurčen padnout, byt kolem se tyčí tolik stromů s pevnými kmeny, přece je uctíván jen on. Ale Caesar byl víc než takové jméno

⁶⁴ LUCAN. 1, 129–157.

a sláva vůdce, z povahy neuměl setrvat na jednom místě,
jedinou ostudou pro něj bylo zvítězit jinak než válkou.
Prudký a nezkrotný, kam ho naděje a také hněv povolali,
tam vztahoval ruce a nikdy nešetřil zbraň před poskvrnou,
dopředu hnal své úspěchy a žádal náklonnost božstev,
odháněl vše, co mu překáželo v získávání nejvyšších cílů,
těšilo ho, když zkázou si proklestil cestu.
Takto i blesk větry vyražený skrz mraky
za zvuku zasaženého éteru a puknutí světa
zazářil a roztrhl nebe a vyděsil třesoucí se lid
zachvátiv zraky zahnutým plamenem:
zuří vůči vlastním chrámům, žádná věc mu nebrání vyjít
a široko daleko působí ohromnou spoušť jak padá,
i jak se vrací a sbírá své roztroušené plameny zpět.“

Pompeius je charakterizován jako stařec a pouhý stín velkého jména (*magni nominis umbra*), podobně jako dub (*quercus*), který drží v zemi jen svou tíhou a větší poryv větru ho dokáže skolit. Do kontrastu statickosti tohoto popisu je postavena dynamická charakteristika Caesar, který je víc než jen jméno a vojenská sláva (*non in Caesare tantum / nomen erat nec fama ducis*), je v něm nezkrotnost a prudkost (*acer et indomitus*), oproti Pompeiovi není schopen ustrnout na jednom místě (*nescia virtus stare loco*) a v závěru je přirovnán k blesku: ten reprezentuje rychlost, nezkrotnou sílu, jež rozsévá zkázu, zatímco dub je statický, odkazuje k zašlé důstojnosti a stabilitě, kterou záhy čeká vyvrácení z kořenů. Lucanus zde konstruuje obraz Caesar, který se chystá porazit Pompeia v občanské válce a stát se vládcem. Tento obraz je silně podpořen ve třetí knize, o níž bude více pojednáno v následující kapitole, kde se Caesar uchýlí k pokácení posvátného háje, aby mohl nechat postavit válečné opevnění, což se přiči jeho vojákům, a tak se sám chopí sekery a skácí první dub, kterým mu stojí v cestě, čímž dodá vojákům odvahy:⁶⁵

*implicitas magno Caesar torpore cohortes
ut vidit, primus raptam librare bipennem
ausus et aeriam ferro proscindere quercum*

„Jakmile Caesar spatřil oddíly ochrnuté ohromnou
váhavostí, jako první se odvážil uchopit sekery,
máchnout a podetnout tak železem vysoký dub.“

Tento obraz kácení dubu je velmi důležitý pro Masterse v jeho interpretaci metapoetiky celého díla. Masters přirovnává Caesarovu destruktivní, respektive inovativní, sílu z úvodního přirovnání k blesku k Lucanově autorské pozici, jež reflektuje jeho vlastní postavení na konci epické tradice, kterou svým eposem na jedné straně destruuje, na druhé ji přetváří do nové formy.⁶⁶ Tento metapoetický princip

⁶⁵ LUCAN. 3, 432–434.

⁶⁶ MASTERS, 1992, s. 10. Nutno podotknout, že Mastersova teze o Lucanově destrukci epické tradice je silně navázána na intertextuální vztah *Občanské války* k Vergiliově *Aeneidě*. Jak je ale patrné z předchozí kapitoly o nekonzistencích, Lucanus nerecipuje pouze Vergilia, a jako velmi produktivní se ukazuje čtení zejména Ovidiovských aluzí v Lucanově díle, viz zejm. WHEELER, 2002.

se dle Masterse dotváří právě v massilské epizodě, kde se Caesar kácením posvátného háje pro stavbu ohromného vojenského opevnění podobá Lucanovi, jenž takto alegoricky nakládá s epickou literární tradicí, aby vybudoval nové dílo.⁶⁷ Metapoetika, kterou Masters v těchto pasážích spatřuje, se podle něj odráží ve výstavbě celého eposu, jak uvidíme dále.

Masters ve svých rozborech věnuje značnou pozornost scénám, v nichž jsou před Caesara kladeny překážky, jež musí překonávat. Největší a nejčastější překážkou je v eposu pro Caesara *mora*, tedy zdržení. Principu zdržení u Lucana se Masters věnuje v samém úvodu svého díla – scéna překračování Rubikonu, kde se před Caesarem zjeví přízrak Říma a snaží se ho od dalšího postupu odradit, je podle Masterse *mora*,⁶⁸ zároveň identifikuje v narativní rovině například katalogy jako retardační prvek, jimiž je zdržován spád děje pro čtenáře, přičemž na metapoetické rovině, jak bylo zmíněno výše, do značné míry ztotožňuje Caesara a jeho vojenské tažení s Lucanem, který vypráví příběh.⁶⁹ S principem zdržení je u Lucana nejvíce asociován Pompeius, který se většinu eposu snaží vyhnout přímému konfliktu s Caesarem,⁷⁰ což Masters interpretuje jako Lucanovu narativní techniku, podle něž se Lucanus ztotožňuje jak s Pompeiem, tak s Caesarem – „pompeiovský princip“ zdržení (*mora*) se pak projevuje v Lucanově republikánských postojích proti-caesarovského ražení, ve snaze nevyprávět dál a zdržovat Caesara v postupu zdoluhavými katalogy a odbočkami, zatímco „caesarovský princip“ je spojen s rychlostí, destrukcí, překonáváním překážek a s inovací epické tradice.⁷¹

„[T]he new poet standing at the end of a tradition must be a Caesar. The poem is a civil war. Lucan is Caesarian in his ambition, but Pompeian in his remorse. The Pompeian in him condemns Caesar, but the Caesarian in him condemns – kills – Pompey. This paradox, this internal discord which aligns the poet with each party and with both simultaneously and with neither, is one of the fundamental premises of the poem’s violent logic[.]“⁷²

Tento paradox a vnitřní rozpor eposu je systémovou kontradikcí, tedy propracovanou nekonzistencí, celého Lucanova díla, jak o tom pojednává O’Hara.⁷³ Lucanův čtenář je vystaven napětí mezi Caesarovým destruktivním postupem v příběhu a Pompeiovou snahou nebojovat, respektive

⁶⁷ Masters přitom významně poukazuje na všechny místa eposu, kde jsou zdůrazněny Caesarovi stavitelské počiny a dává je do souvztáhnosti s metaforou psaní literatury jako stavění budovy, tj. přetváření masy do formy. MASTERS, 1992, s. 27–29 a 32–33.

⁶⁸ MASTERS, 1992, s. 4.

⁶⁹ MASTERS, 1992, s. 4, pozn. 11 a s. 54–55. Nutno podotknout, že Masters není vždy důsledný v rozlišování fikčního světa eposu a narativních postupů jeho autora. Na druhou stranu zmatení mezi tím, kdy se Lucanus-vypravěč chová, jako by byl postavou svého eposu, je jedno z témat, které Masterse zajímá.

⁷⁰ Stojí za zmínku, že slovem *mora* jsou v líčení příčin války označeni Crassus, stojící mezi Pompeiem a Caesarem jako Isthmos oddělující dvě moře, a Julie, jež oba soky spojovala pokrevním svazkem – dvě osoby, které dle autorského komentáře měli moc občanskou válku oddálit.

⁷¹ MASTERS, 1992, s. 8–10.

⁷² MASTERS, 1992, s. 10.

⁷³ O’HARA, 2006, s. 131–142.

Lucanovou snahou nevyprávět, a je neustále nucen si volit stranu, přehodnocovat své postavení a zažívat utrpení, které mu epos předkládá – roztříštěná struktura, neustálé zasévání pochyb do čtenářovi mysli a výrazné kontradikce jsou metapoetickým komentářem k námětu Lucanova eposu – čtenář je nucen zažívat občanskou válku, která je sama o sobě kontradikcí.⁷⁴

Vraťme se však blíže k připodobnění Caesara k blesku. V předchozí kapitole o nekonzistencích bylo naznačeno, že postava Caesara má u Lucana blízký vztah k postavě Jova v Ovidiových *Proměnách*, a zároveň vztah k Vergiliovu Aeneovi, který také skrze metaforu blesku nabývá Jovovy atributy, zejména ve dvanácté knize.⁷⁵ Intertextuálním aluzím mezi díly těchto tří epiků věnuje Sarah Nix část své studie „Caesar as Jupiter in Lucan’s *Bellum Civile*“⁷⁶ a identifikuje klíčová slova, skrze něž autoři zlatého období asociovali osobu císaře s nejvyšším bohem: *fulminare, fulmen, ignis a ira*.⁷⁷

Přirovnávat osobu císaře, případně jeho předobrazu (Aeneas), k Jovovi bylo sice součástí imperiální rétoriky Augustovy doby, nikoli však součástí neproblematicizovanou – jak ukazuje O’Hara, ztotožňování Aenea s Jovem jde ruku v ruce s jeho připodobňováním ke gigantům a zároveň je tento obraz význačný, protože se mísí i s problematikou zlatého věku. O’Hara si proto klade otázku, kdo v eposu reprezentuje Jova, a zda je vůbec správné být na jeho straně.⁷⁸ U Ovidia nejsou tyto obrazy o nic méně problematické: jeho Jupiter je poháněn hněvem a chtíčem, přičemž má moc na jednu stranu ničit a zraňovat, na druhou stranu i tvořit. Na samém konci *Proměn* je Augustus vyzdvižen nad Caesara stejně, jako je Jupiter vyzdvižen nad Saturna:⁷⁹

*sic et Saturnus minor est Iovae: Iuppiter arces
temperat aetherae et mundi regna triformis,
terra sub Augusto est; pater est et rector uterque..* 860

„Tak je Saturnus menší Jova: Jupiter vládne pevnostem
nebeským a třem tvářím království světa,
země náleží Augustovi; otcem i vládcem jsou oba.“

Obraz je však vzápětí zproblematicizován v epilogu, kde je tematizován Jovův hněv a oheň, nad nímž je ve vztahu k bezprostřednímu kontextu možno uvažovat jako nad Augustovým hněvem, který by mohl být potenciální hrozbou pro básnicko dílo – Ovidius si je však jistý nesmrtností svého díla i navzdory

⁷⁴ S touto interpretací přichází jako první John Henderson ve svém eseji „Lucan/The Word at War“, na nějž ostatně Masters navazuje. Viz HENDERSON, 1987.

⁷⁵ O’HARA, 2006, s. 100, viz též O’HARA, 1994.

⁷⁶ NIX, 2008.

⁷⁷ A přikládá výčet míst, kde se tato slova ve vztahu k Caesarovi u Lucana objevují, viz Nix, 2008, s. 282, pozn. 4.

⁷⁸ „It is relentlessly difficult to come to grips with how the Gigantomachic imagery, itself ambiguous or indeterminate, interacts with the motif of the Golden or Saturnian Age. Which of the characters in the poem is associated with Jupiter and which with his opponents? In brief, who is Jupiter, and is being associated with Jupiter a good thing?“ O’HARA, 2006, s. 101.

⁷⁹ Ov. *met.* 15, 858–860. Cituji podle OVID, 1984. *Metamorphoses*. II, Books IX–XV. Transl. Miller, F. J., 2. ed. revised by Goold, G. P. Cambridge (Mass.): Harvard University Press. Loeb Classical Library.

všem těmto nebezpečnostem.⁸⁰ O'Hara proto poukazuje na výrazný společný rys imperiální epiky: není možné jednoznačně určit autorův vztah k politické situaci.⁸¹

Jak vypadá Lucanova práce s přirovnáním postavy Caesara k Jovovi, zejména v první a třetí knize, je předmětem již zmíněné studie Sarah Nix. Její čtení by se s O'Harou vnímat jako výrazně „republikánské“, čemuž nasvědčuje už to, jak vnímá zbožštění Nerona ve verších 1, 44–66: dle její interpretace je zbožštění plně ironie a výsměchu, od čehož se odvíjí i její vnímání postavy Caesara, který je u Lucana Neronovým předobrazem. Nix interpretuje Caesarovo připodobnění k blesku, tedy k Jovovi,⁸² zejména skrze verš 155: *in sua templa furit* („zuří vůči vlastním chrámům“) a dochází k názoru, že Caesar jakožto Jupiter selhává ve své roli vládce, protože nepřináší nový řád, a navíc se chová sebedestruktivně:

„In raging against the temples of Jupiter [...] Caesar does not supplant the old order with his rule, but nearly destroys himself. His violence looks purposeful, but, as both the beginning and the end of the *Bellum Civile* suggest, is ultimately ineffectual.“⁸³

Její analýza zkoumá chování postavy Caesarova vůči Jovovým kultům, její interpretace mi však přijde poněkud prvoplánově proti-caesarovská a zanesená „republikánským“ čtením. Nix sice na několika místech vnímá aluze na Ovidia a jeho Jova, přitom však upírá Lucanůvu Caesarovi tvořivý aspekt, který je Ovidiovu Jovovi vlastní, byť podobně problematizovaný, co se týče dopadu na ostatní postavy eposu, přeneseně pak celé lidské pokolení. Ovidiův Jupiter svým jednáním, které je často násilné, nastoluje novou vládu ve světě, která se vymezuje vůči té předchozí – Saturnově. Lucanův Caesar alegoricky nechává zaniknout římskou republiku v občanské válce (jež je v oslavě Nerona připodobněna ke gigantomachii, jejímž vítězem je Jupiter jakožto vládce),⁸⁴ aby nastolil svou novou vládu, která nakonec vyústí v císařství. Otázky po tom, zda je v obou případech nová vláda lepší než ta stará jsou jistě na místě, a oba epičtí autoři je čtenářům předkládají k promyšlení, mimo jiné i tím, že do svých popisů problematiky zakomponovávají záměrné nekonzistence.⁸⁵ Avšak názor, že nastolení principátu je

⁸⁰ Ov. *met.* 15, 871–872: *lamque opus exegi, quod nec Iovis ira nec ignis / nec poterit ferrum nec edax abolere vetustas.* („Dokonal jsem dílo, které ani Jovův hněv, ani oheň / ani meč ani šířavá staroba nedokáže zničit“)

⁸¹ O'HARA, 2006, s. 128–130.

⁸² LUCAN. 1, 151–157, viz výše.

⁸³ NIX, 2008, s. 281. Její argument mi však přijde nepřesvědčivý, protože jednak opomíjí opakující se motiv krize, v níž se Caesar ukazuje nejsilněji, hlavně však opomíjí fakt, že Caesarovo vítězství v občanské válce přináší nový společenský řád – císařství. Pro srovnání viz CHEN, Howard S., 2014. *Caesar Perpetuus? Cyclical Behavior in Lucan's Caesar Similes. Arethusa.* Vol. 41. s. 339–359.

⁸⁴ LUCAN. 1, 33–38.

⁸⁵ Kromě Ovidia a Lucana je to samozřejmě ještě Vergilius, který se otázkou „zlatého věku“ zabývá jak v *Aeneidě*, tak i ve *Zpěvech rolnických*. Viz O'Hara, 2006, s. 96–98.

špatné, byť v autorských komentářích Lucanova vypravěče převažuje, není důvodem, aby byla postava Caesara odepřena tvořivá síla.⁸⁶

Cyklický obraz postavy Caesara

Produktivnější čtení Caesarova přirovnání k blesku, dle mého názoru, předkládá Howard Chen ve svém eseji „*Caesar Perpetuus? Cyclical Behavior in Lucan's Caesar Similes*“. Autor je na rozdíl od Sarah Nix mnohem citlivější ke kontextu přirovnání:⁸⁷ bere v potaz jak bezprostřední kontext, tak kontext celého díla, díky čemuž poukazuje na důležitý aspekt přirovnání – popisy *in sua templa furit* („zuří vůči vlastním chrámům“)⁸⁸ a *revertens / [...] sparsosque recolligit ignes* („vrací se a roztroušené plameny sbírá zpět“)⁸⁹ nesouvisejí přímo s bezprostředním kontextem, tedy s Caesarovou charakteristikou ve verších 1, 143–150.⁹⁰ Chen z toho vyvozuje sofistikovanější popis Caesarova působení v eposu: *in sua templa furit* ho jednak spolu s přirovnáním k blesku asociuje s Jovem, jak už bylo řečeno výše, ale hlavně do jeho chování vnáší sebevražednou tendenci. Caesar neničí externího nepřítele, ale útočí na to, co náleží jemu.⁹¹ Avšak tato sebedestrukce je následně vyvrácena tvrzením o tom, že je blesk schopen sesbírat své roztroušené plameny zpět a vrátit se do nebes. Tento motiv regenerace vedl autora článku k interpretaci, podle níž na tomto místě Lucanus čtenáři předkládá jeden z klíčů ke čtení svého eposu: byť Caesar republiku zničí, stejně ji přežije.⁹²

Caesarův regenerační cyklus je však o několik málo veršů dále rozvíjen a problematizován. Po charakteristice vůdců a líčení mravního úpadku Říma, který je kromě Caesara s Pompeiem dle vypravěče další důležitou příčinou občanské války,⁹³ vtrhává Caesar *in medias res* do děje eposu, aby překročením říčky Rubiko započal občanskou válku:⁹⁴

Iam gelidas Caesar cursu superaverat Alpīs

⁸⁶ Caesar v eposu prokazatelně stále něco buduje, ať to jsou blokády, věže, mosty, viz Mastersovy kapitoly k Massilii a Ilerdě, MASTERS, 1992, s. 11–90. Jeho tvořivá síla se však dle mého názoru projevuje hlavně v redefinování *ius a libertas* a s tím spojeným přetvářením římské republiky v císařství.

⁸⁷ Viz GÄRTNER, BLASCHKA, 2019.

⁸⁸ LUCAN. 1, 155.

⁸⁹ LUCAN. 1, 156–157.

⁹⁰ Patrné je to zejména z komparace s popisem Pompeia a jeho přirovnání k dubu: „[T]here is no aspect of Pompey's profile that is not mirrored in his simile.“ CHEN, 2014, s. 343–344.

⁹¹ CHEN, 2014, s. 350–351. Autor spojuje tuto sebevražednou tendenci s obrazem sebevraždy republiky ve verši 1, 3: *in sua victrici conversum viscera dextra* („proti vlastnímu nitru se obrátila pravice“).

⁹² Za zmínku stojí, že Lucanus několikrát používá pro občanskou válku stoickou metaforu *ekpyrosis*, tedy zánik kosmu v plamenech, ale nezmiňuje obrození, která podle stoiků zániku následuje. Chen se proto domnívá, že Lucanus tak obrodnou část *ekpyrosis* ztotožňuje s Caesarovým cyklickým chováním, viz CHEN, 2014, s. 352. Srov. k podobné problematice Lapidgeovu argumentaci a také Sklenáře, který v neúplném líčení *ekpyrosis* vidí Lucanovo tíhnutí k nihilismu. Viz LAPIDGE, Michael, 1979. Lucan's Imaginery of Cosmic Dissolution. *Hermes*. Vol. 107, no. 3. s. 344–370. a SKLENÁŘ, R., 1999. Nihilistic Cosmology and Catonian Ethics in Lucan's *Bellum Civile*. *The American Journal of Philology*. Vol. 120, no. 2. s. 281–296.

⁹³ LUCAN. 1, 158–182.

⁹⁴ LUCAN. 1, 183–185.

*ingentisque animo motus bellumque futurum
ceperat.*

„Již Caesar pochodem překonal ledové Alpy
a v mysli se rozhodl pro ohromný převrat
a budoucí válku.“

Takovéto „entrée“ jednak souzní s rychlostí, která je vlastní blesku z úvodního přirovnání, silně také podporuje jeho ztotožnění s Jovem skrze intertextuální odkaz na Ovidiovy *Proměny* 1, 166: *ingentes animo et dignas love concipit iras* („v mysli zaplanul ohromný hněv hodný Jova“). Vnáší do jeho prezentace však ještě jedno připodobnění – Caesar je zde vykreslen jako Hannibal překonávající Alpy, tedy jako jeden z historicky největších nepřátel Říma.⁹⁵ Následuje Caesarova konfrontace s přízrakem Říma, který se ho snaží zastavit. Caesar oponuje modlitbou k římským božstvům, což je dle Sarah Nix značně ironické, jelikož se Caesar chystá tato božstva znesvětit.⁹⁶ Její analýza Jovových epitet, která Caesar užívá, je velmi užitečná, zejména ve vztahu k Caesarovu postupu na Řím ve třetí knize,⁹⁷ Howard Chen však vyzdvihuje jiný aspekt scény, a to další básnické přirovnání, které zcela nezapadá do bezprostředního kontextu, a které je pro mé chápání postavy Caesar přínosnější. Caesar se před přízrakem Říma sám označí za řádného římského vojáka a sprostí se viny za rozpoutání občanské války tím, že ji svalí na Pompeia: *ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem* („ten bude vinný, ten, co ze mě učiní tvého nepřítele“),⁹⁸ a vzápětí je autorským subjektem přirovnán k libyjskému lvu, který je sám nepřítelem ohrožen:⁹⁹

sicut squalentibus arvis 205
aestiferae Libyes viso leo comminus hoste
subsedit dubius, totam dum colligit iram;
mox, ubi se saevae stimulavit verbere caudae
erexitque iubam et vasto grave murmur hiatu
infremuit, tum torta levis si lancea Mauri 210
haereat aut latum subeant venabula pectus,
per ferrum tanti securus vulneris exit.

„stejně tak na vyprahlých pláních
rozpálené Libye lev, když spatří, že se nepřítel blízko

⁹⁵ Blíže k přirovnáním Caesara k Hannibalovi viz AHL, 1976, s. 107–112 a MASTERS, 1992, s. 1, pozn. 1.

⁹⁶ NIX, 2008, s. 288.

⁹⁷ Byť se domnívám, že u vyplenění státní pokladny ve verších 3, 112–155 se autorka příliš zaměřila na interpretaci intertextuálních narážek, a tak opominula bezprostřední kontext scény: Caesar asociovaný s Jovem znesvěcuje Saturnův chrám, zatímco se s Metellem pře o možnosti redefinice *ius a libertas*, přičemž je několikrát označen jako *victor*. Nix to opět chápe jako Lucanovu ironii, mně však přijde, že téma redefinice společenského řádu je pro Lucana jedno z velmi důležitých témat, jež v eposu rozvíjí, a asociace Caesara s Jovem, který vystoupí proti Saturnovi (zde jeho chrámu), aby nastolil nový řád, mi přijde jako naprosto záměrná alegorie. Srov. NIX, 2008, s. 289–293. K redefinici *ius a libertas* viz MASTERS, 1992, s. 64, kde čte příslušnou pasáž právě skrze ovidiovskou aluzi Jova, který přináší nový světový řád.

⁹⁸ LUCAN. 1, 203.

⁹⁹ LUCAN. 1, 205–212.

usadil, váhá, dokud nesesbírá veškerou zuřivost;
brzy na to, jakmile se vybudil divokým šviháním ocasu
a naježil hřívu a hluboký řev z rozevřené tlamy
zahřměl, tehdy i kdyby vržené kopí mrštného Maura
v něm utkvělo či oštěpy pronikly v širokou hrud',
nedbalý tak velké rány, skrz zbraně projde."¹⁰⁰

Caesar však vůči Římu není v pozici toho, kdo by byl ohrožován, ale toho, kdo ohrožuje – roli nepřítele totiž přijal, byť se za ní necítí být morálně zodpovědný. Přirovnání ke lvu se dá interpretovat na několika rovinách – zaprvé se jedná o libyjského lva, což podporuje obraz Caesara jakožto Hannibala,¹⁰¹ zadruhé je zde důležité slovo, které se objevilo i v přirovnání k blesku: *colligo*. Zde lev sbírá svůj hněv, aby dokázal zaútočit,¹⁰² zatímco blesk po spoušti, kterou na zemi způsobil, sesbíral (*recolligit*) své plameny, aby se navrátil do nebes a byl připraven zaútočit znovu. Podle Chena tak Lucanus dotváří obraz regeneračního cyklu, jež je postavě Caesarově v narativu vlastní – sbírání sil před útokem a schopnost nabrat síly zpět i po útoku.¹⁰³ Zároveň má i toto přirovnání výrazný sebevražedný podtón.¹⁰⁴ A podíváme-li se na obě přirovnání společně, dostáváme hned z kraje díla dva možné náhledy na Caesarovo působení ve zbytku eposu: jeho obraz je sebedestruktivní a regenerační zároveň, což Chen komentuje takto:

„Lucan thereby uses his epic similes as vehicles for covert commentary on Caesar’s fate (with each simile offering a contrasting alternative) and, judging from the similes’ location at the beginning of the epic, seems to be asking the reader to keep both results in mind as the poem proceeds.“¹⁰⁵

Přirovnání ke lvu však ukazuje ještě na jeden velmi důležitý motiv, jež obklopuje Lucanovu postavu Caesara, a to je nezbytnost nepřítele. Funguje-li tedy podle Masterse narativní princip *mora*, při němž jsou Caesarovi neustále do cesty kladeny překážky, aby ho zdržely, nyní se zdá, že je to právě

¹⁰⁰ Chen poznamenává, že poslední verš je konstruován tak, aby rozostřoval, kdo je v přirovnání agresor a kdo oběť, jelikož podnětem *exit* je lev: „The javelin’s deadly force is shown by *exit* (1.212). Interestingly, in a characteristic example of hypallage, Lucan makes the lion the subject of this verb instead of the javelin. The animal is portrayed as possessing all of the momentum, while the missile is reduced to being a passive ‘object’; the result is further to obscure the identification of the true aggressor.“ CHEN, 2014, s. 352, pozn. 33.

¹⁰¹ Ale také Maria, jak je vidět ve druhé knize, kde Lucanus rozvádí paralelu občanské války mezi Mariem a Sullou a tou současnou. Marius zde sbírá síly v Libyi, aby zaútočil na Řím, viz LUCAN. 2, 88–100, zejména pak verš 2, 93: *Libycas ibi colligit iras* („sesbíral tam libyjský hněv“). A podobné přirovnání k libyjskému lvu se objevuje i v Aeneidě, kde charakterizuje Turna, dalšího nepřítele (budoucích) Římanů. VERG. *Aen.* 12, 4–9, viz THOMPSON, BRUÈRE, 1968, s. 8.

¹⁰² Nemluvě o tom, že zde opět máme důraz na hněv jakožto hnací sílu, tedy opět typický znak Ovidiova Jova, viz výše.

¹⁰³ CHEN, 2014, s. 346–347.

¹⁰⁴ Slovní spojení *securus vulneris* ve verši 1, 212 lze interpretovat dvojím způsobem, buď je lev k ranám nepřátel nedbalý, jak jsem zvolila v překladu, nebo je před nimi v bezpečí. Obě varianty dle mého názoru vyjadřují to, jak Caesar v eposu jedná, přičemž ta druhá je důležitá pro Chenovu interpretaci, viz CHEN, 2014, s. 253.

¹⁰⁵ CHEN, 2014, s. 346.

přítomnost odkladů, překážek a nepřátel, jež Caesara burcuje k aktivitě a dávají mu tak sílu a motivaci v občanské válce zvítězit.

Z těchto dvou básnických přirovnání, která jsou spojena s postavou Caesara v prvních knihách *Občanské války* tak vyplývá několik závěrů: být ve svém eposu Lucanus nepoužívá božský aparát,¹⁰⁶ jeho postava Caesara se vyznačuje kvalitami, které v mytologii, a hlavně mytologické epice, náležejí Jovovi – Caesarovi je vlastní *ira Jovis*, skrz přirovnání k blesku získává Caesar rychlost a ničivou sílu, zároveň však i tvořivost. Ve srovnání s ostatními postavami eposu se tak Caesar zdá být vždy větší, silnější, hrozivější, monstróznější¹⁰⁷ a mocnější než všichni ostatní – je popisován jako *victor*, *Fortuna* stojí při něm, takže může zničit republiku, aby vytvořil nový svět principátu. Pohle Chena je pak Caesarovo jednání v eposu skrze přirovnání k blesku a libyjskému lvu cyklické:

„[T]he lion simile concentrates on a moment of transition from weakness that leads to an accumulation and release of strength, while the thunderbolt simile covers the other half of the cycle, which consists of self-renewal followed by withdrawal into a safer environment[.]“¹⁰⁸

Caesar se tak v eposu jeví jako nezastavitelná, stále se regenerující nadlidská bytost, obě přirovnání však obsahují náznak sebevražděného jednání – jednak vyjádření *in sua templa furit* v přirovnání k blesku, jednak bezhlavé chování libyjského lva, který se vrhá proti nepříteli *securus vulneris*. A právě otázky po zastavitelnosti Caesara budou předmětem analýz následujících kapitol.

¹⁰⁶ I když se mezi badateli objevují i tendence vnímat *Fortunu* a *Fatum* jako jakési stoické *variatio* božského aparátu u Lucana, viz DICK, Bernard J., 1967. *Fatum and Fortuna in Lucan's Bellum Civile*. *Classical Philology*. Vol. 62, no. 4. s. 235–242. Srov. AHL, 1976, s. 280–305.

¹⁰⁷ Caesar je rušivý element, nadlidská bytost, spojená s Libyí, která je u Lucana vždy v komparaci s jinými místy větší, intenzivnější, monstróznější, a je spojena proti-římskými osobami (ať už historickými či mytologickými). Viz LOWE, Dunstan, 2010. *Medusa, Antaeus, and Caesar Libycus*. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 119–134.

¹⁰⁸ CHEN, 2014, s. 346.

Otázky po zastavitelnosti Caesara

Massilská epizoda a Caesarova orientace na nepřítele

Jak vyplynulo z předchozích kapitol, překážky, odklady a orientace na nepřítele jsou pro postavu Caesara důležitým motivem, který ho žene kupředu. Výrazná orientace na nepřítele se ukázala zejména v přirovnání k libyjskému lvu, která je velmi záhy konkretizovaná: od první knihy se v Caesarově jednání a jeho promluvách manifestuje značná obsese Pompeiem, jakožto nepřítelem číslo jedna. Při tažení na Řím Caesar promlouvá k vojákům, aby je vyburcoval k občanské válce,¹⁰⁹ jeho řeč je sice rámována apelem na spravedlivou odměnu pro jeho veterány z Galie, jádro promluvy je však namířeno proti Pompeiovi: Caesar je jím posedlý, očerňuje ho, vysmívá se mu za jeho dávné triumfy a jeho pokročilý věk, který už není vhodný k dalšímu vedení války. Přirovnává ho dokonce k divokým tygrům:¹¹⁰

*utque ferae tigres numquam posuere furorem,
quas, nemore Hyrcano matrum dum lustra secuntur,
altus caesorum pavit cruor armentorum,
sic et Sullanum solito tibi lambere ferrum 330
durat, Magne, sitis. nullus semel ore receptus
pollutas patitur sanguis mansuescere fauces.
quem tamen inveniet tam longa potentia finem?
quis scelerum modus est? ex hoc iam te, inprobe, regno
ille tuus saltem doceat descendere Sulla. 335*

„a jako nikdy neodloží zuřivost divocí tygři,
kteří, zatímco za svými matkami křižovali hyrkánský háj,
se (jednou už) nalokali z hlubokých ran zabitého dobytka,
tak i tebe, jenž jsi uvykl olizovat Sullův meč, Magne,
žízeň neopustila. Žádná krev, je-li jednou ochutnána,
nikdy už poskvrněné hrdlo nenechá vrátit se k původní mírnosti.
Na jaký konec přece narazí tak dlouhá vláda?
Jaká je hranice zločinů? Od tohoto kralování ať tě, zvrhlíku,
ten tvůj Sulla alespoň naučí odstoupit.“

Postavou Caesara proslovené přirovnání Pompeia ke krvežíznivým tygrům je však ve značné kontradikci s vypravěčovým popisem Pompeiova aktuálního jednání, které působí váhavě a zdrženlivě – Pompeius se boji hlavně vyhýbá.¹¹¹ Z promluvy k vojákům je však zcela zřejmé, jak výraznou roli Pompeius pro Caesara a jeho válečné tažení hraje, což se dále ukazuje ve druhé knize, která do značné míry působí, řečeno s Mastersem, jako *mora* („překážka, zdržení“). Tato kniha začíná autorskou výtka

¹⁰⁹ LUCAN. 1, 296–351.

¹¹⁰ LUCAN. 1, 327–335.

¹¹¹ Viz MASTERS, 1992, s. 1, pozn. 1 a s. 8–10. Viz též LOWE, 2010, s. 121, který rozvíjí Mastersovo poukázání na přirovnání Caesara a „caesarovských“ postav k Hannibalovi a Pompeia k Fabiu Cunctatorovi.

směřovanou Jovovi (*rector Olympi*), aby alespoň svými věštbami nepředjímal utrpení, které na lidstvo čeká, ať už je díle osudu, nebo náhody,¹¹² pokračuje lamentováním římských občanů¹¹³ a zevrubným popisem občanské války mezi Sullou a Mariem,¹¹⁴ která se ve svých zvěrstvech sice zdá paralelní k té nadcházející mezi Caesarem a Pompeiem, Lucanus však nezapomene na konci líčení čtenáře upozornit, že současná občanská válka je mnohem horší, protože *neuter civilia bella moveret / contentus quo Sulla fuit* („ani jeden by nerozpoutal občanskou válku, kdyby mu stačilo být tím, čím byl Sulla“).¹¹⁵ Následuje elaborované uvedení postavy Catona na scénu,¹¹⁶ spojené s konfliktem stoického a patriotického přístupu k účasti v občanské válce, jemuž se věnují zejména badatelé zabývající se stoicismem u Lucana.¹¹⁷ Tato scéna končí silným patriotickým apelem, po němž přichází ostrý střih ve vyprávění a děj se přesouvá k Pompeiovi, který svou vlast opouští zbrklým útekem.¹¹⁸ A za prchajícím Pompeiem se přes celou Itálii až do Brundisia žene Caesar, radující se z toho, že se cestou musí prodírat houštím nepřátel:¹¹⁹

*Caesar in arma furens nullas nisi sanguine fuso
gaudet habere vias, quod non terat hoste vacantis 440
Hesperiae fines vacuosque intrumpat in agros
atque ipsum non perdat iter consertaque bellis
bella gerat.¹²⁰ non tam portas intrare patentis
quam fregisse iuvat, nec tam patiente colono
arva premi quam si ferro populetur et igni. 445
concessa pudet ire via¹²¹ civemque videri.*

„Caesar se do bojů řítí, žádná cesta ho netěší, není-li
prolitá krví; raduje se, že křížuje hesperské kraje
plné nepřátel a dobývá obsazená pole
a že neztrácí čas cestou samotnou, že přechází
z jednoho boje do druhého. Z vlamování se do měst má větší radost,
než kdyby do nich vstupoval otevřenými branami, a z pole, které si zabere s rolníkovým
souhlasem, má menší radost, než když ho poplení mečem a ohněm.

¹¹² LUCAN. 2, 1–15.

¹¹³ LUCAN. 2, 16–67.

¹¹⁴ LUCAN. 2, 68–233.

¹¹⁵ LUCAN. 2, 231–232, tedy ani jednomu z vůdců (Pompeiovi ani Caesarovi) nejde jen o válečný zisk, ani mu nestačí vyhladit své odpůrce: vítěz této občanské války zahubí republiku.

¹¹⁶ LUCAN. 2, 234–391.

¹¹⁷ Viz např. SKLENÁŘ, 1999.; SEO, Mira J., 2011. Lucan's Cato and the Poetics of Exemplarity. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 199–222.; TIPPING, Ben, 2011. Terrible Manliness?: Lucan's Cato. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 223–236.

¹¹⁸ LUCAN. 2, 392–477.

¹¹⁹ LUCAN. 2, 439–446.

¹²⁰ Toto vyjádření úzce souvisí s veršem 1, 150: *gaudensque viam fecisse ruina* („těšilo ho, že zkázou si proklestil cestu“) a *in sua templa furit* („zuří vůči vlastním chrámům“) ve verši 1, 153 z úvodního přirovnání k blesku – Caesar plní Itálii. Viz FANTHAM, 1992, s. 165.

¹²¹ Vyjádření *concessa via* podle komentáře odkazuje k občanské slušnosti, při níž se spoluobčané navzájem uhýbají z cesty. FANTHAM, 1992, *ad loc.*

Stydí se kráčet, kudy je dovoleno, a chovat se jako [pouhý] občan.“

Caesarova bytostná potřeba nepřítelů vrcholí v massilské epizodě ve třetí knize. Jak ukazuje Masters, dobytí řecké Massilie je z historického hlediska zcela marginální součástí občanské války, kterou však Lucanus jednoduše přetváří do ohromného konfliktu, zároveň ji však i výrazně oklešťuje a komprimuje.¹²² Důležitým rysem Lucanovy manipulace s historickým materiálem je zejména eliminace příčin, kvůli nimž se Caesar k dobytí města uchyluje – Lucanus (zdá se, že záměrně) vypouští postavu republikána Domitia, který podle Caesarových *Zápisů o válce občanské* dá podnět k obléhání tím, že se Caesarovi postaví na odpor.¹²³ V Lucanově verzi tak mladí massilští vojáci bez vůdce a jakékoli vazby na Pompeiovu stranu přicházejí za Caesarem s prosbou o mír a touží zůstat nestranní, což jim ovšem Caesar nehodlá dovolit.¹²⁴

<i>sic Graia iuventus</i>	355
<i>finierat, cum turbato iam prodita vultu</i>	
<i>ira ducis tandem testata est voce dolore:</i>	
<i>'Vana movet Graios nostri fiducia cursus:</i>	
<i>quamvis Hesperium mundi properemus ad axem</i>	
<i>Massiliam delere vacat. gaudete, cohortes:</i>	360
<i>obvia praebentur fatorum munere bella.</i>	
<i>ventus ut amittit uires, nisi robore densae</i>	
<i>occurrunt silvae, spatio diffusus inani,</i>	
<i>utque perit magnus nullis obstantibus ignis,</i>	
<i>sic hostes mihi desse nocet, damnumque putamus</i>	365
<i>armorum, nisi qui vinci potuere rebellant.</i>	
<i>sed, si solus eam dimissis degener armis,</i>	
<i>tunc mihi tecta patent. iam non excludere tantum,</i>	
<i>inclusisse volunt. at enim contagia belli</i>	
<i>dira fugant. dabitur poenas pro pace petita,</i>	370
<i>et nihil esse meo discetis tutius aevo</i>	
<i>quam duce me bellum.'</i>	

„tak skončili řeční mladíci.

Přestože hněv vůdce již vyšel najevo popuzeným výrazem tváře, ještě slovy dosvědčil svou bolest:
,Marně Řekové doufají v náš rychlý pochod:
ačkoli spěcháme k hesperskému konci světa,
máme chvíli na zničení Massilie. Vojsko, raduj se:
přímo do cesty nám spadla bitva jako dar osudu!
Jako pozbývá síly vítr, pokud mu nestojí v cestě
kmeny hustých lesů, rozmělněn v prostoru širém,

¹²² K diskusi nad Lucanovými možnými zdroji pro tuto epizodu viz MASTERS, 1992, s. 13–25. Mastersův rozbor obsahuje i přehlednou tabulku, v níž srovnává Caesarův vlastní popis bitvy v *Zápisích o válce občanské* (CAES. civ. 1, 35–2, 16) s Lucanovým líčením událostí. K Lucanově manipulaci s historickými událostmi viz též SEIDMAN, Jessica, 2017. A Poetic Caesar in Lucan's *Pharsalia*. *The Classical Journal*. Vol. 113, no. 1. s. 72–95.

¹²³ CAES. civ. 1, 36, 1–3. Srov. AHL, 1976, s. 52–53 a CHEN, 2014, s. 348, pozn. 20.

¹²⁴ LUCAN. 3, 307–372.

a jako hyne ohromný oheň, když nemá překážek,
tak mě ničí, když se mi nedostává nepřátel, a považuji za zkázu
zbraní, když ten, kdo mohl být poražen, s námi nebojuje.
Ale kdybych zbaběle opustil vojsko a přišel sám,
v tu chvíli mám domy otevřené. Nejenže mě nechtějí vyhnat silou,
naopak mě chtějí udržet uvnitř! Jenom přchejte před strašlivou
poskvrnou války. Budete pykat za prosbu o mír
a poznáte, že v mé době není nic bezpečnějšího
než válka pod mým vedením.““

V této promluvě, která začíná Caesarovým hněvem a ústí v neodůvodněné rozhodnutí zničit řeckou Massiliu, Lucanus Caesarovými ústy exemplifikuje klíčovou roli nepřítele v cyklickém chování postavy Caesara, jak také ukazuje Chen: překážky a nepřátelé umožňují Caesarův regenerační cyklus, jak bylo ukázáno v předchozí kapitole, v tomto přirovnání je však naznačena možnost přerušování Caesarova regeneračního cyklu, a to právě absencí překážek a nepřátel.¹²⁵ Lucanus tak před čtenáře klade důležitou otázku po zastavitelnosti Caesara. Jak totiž sám o sobě tvrdí, nepřítomnost nepřátel ho ničí (*nocet*), a pozbývá síly, nemá-li před sebou žádné překážky, jako vítr a oheň.

Concordia v Hispánii

Motiv nepřátel dále Lucanus rozvíjí ve čtvrté knize, kde se občanské boje přesouvají do Hispánie a Pompeiovo vojsko je zde zastoupeno dvěma vojevůdci: Petreiem a Afraniem. Lucanus v úvodu této knihy avizuje, že se bude jednat o zcela klíčovou bitvu:¹²⁶

*At procul extremis terrarum Caesar in oris
Martem saeuvs agit non multa caede nocentem
maxima sed fati ducibus momenta daturum.*

„Však daleko na úplném konci světa zuřivý Caesar
rozpoutá válku, nezraňující sice velkým vražděním,
leč takovou, jež pro vůdce chystá zásadní zlom osudu.“

Takovýto úvod knihy vzbuzuje ve čtenáři značné očekávání – Masters chápe vyjádření *non multa caede* („bez velkého vraždění“) jako anticipaci jiného budoucího boje, jež bude mít také zásadní dopad pro oba vůdce i pro celou republiku, a jež bude charakterizován velkým vražděním – totiž bitvy na farsalských polích, k níž celý příběh spolu s Caesarem kvapem směřuje.¹²⁷

Čtvrtá kniha je v lucanovském bádání charakteristická také velkým interpretačním problémem. Zejména badatelé, kteří straní pro-pompeiovskému čtení eposu, mají u této úvodní epizody čtvrté knihy, která se odehrává v Hispánii¹²⁸ velké obtíže akceptovat převažující pro-caesarovský podtón, jež

¹²⁵ CHEN, 2014, s. 348–349.

¹²⁶ LUCAN. 4, 1–3.

¹²⁷ Viz MASTERS, 1992, s. 43. Srov. ASSO, 2010, s. 106.

¹²⁸ LUCAN. 4, 1–401.

Lucanus epizodě vtiskává,¹²⁹ a který v jednom místě i explicitně vyjádří – Lucanus Caesara oceňuje za to, že je shovívavý (*clemens*).¹³⁰ Ahl je přesvědčen, že se Lucanus snažil Caesarovu shovívavost co nejvíce potlačit, ale nepodařilo se mu to, a proto je scéna nekonzistentní se zbytkem díla.¹³¹ Leigh interpretuje scénu skrze dílo *De clementia* Lucanova strýce Seneky Mladšího a dochází k závěru, že Lucanus sice Caesarovi shovívavost nijak neupírá, avšak výrazně poukazuje na její imperiální pachut' a dvojznačnost.¹³² Masters oproti tomu poukazuje na fakt, že se Lucanus mohl této epizodě poměrně snadno vyhnout, jelikož se o ní někteří historikové vůbec nezmiňují, a již u massilské epizody ve třetí knize dokázal, že umí manipulovat s historickým materiálem dle potřeby. Ale Lucanus se jí nejen nevyhne, dokonce ji rozšíří, a vytvoří tak ostrý kontrast k Caesarově odpovědi na žádost o milost řeckých mladíků u Massilie,¹³³ takže Masters scénu chápe jako záměrně nekonzistentní.

Rozeberme však nyní bitvu v Hispánii detailněji, abychom pochopili, jak zde Lucanus s Caesarovou shovívavostí nakládá a jaké důsledky by to mohlo mít pro interpretaci scény. Petreius a Afranius velí Pompeiovu táboru společně,¹³⁴ jejich přístup k Caesarovi se však v průběhu bitvy ukáže jako zcela odlišný, v čemž možná spočívá zásadní interpretační klíč k této klíčové bitvě. Caesar, od počátku dychtivý boje, se musí nejdříve vypořádat s přírodními překážkami, jako je strmý kopec u Ilerdy,¹³⁵ kde se pompeiovcí usadí, či rozvodněné řeky (jejichž popis obsahuje ozvuky Ovidiovy povodně z první knihy *Proměn*).¹³⁶ Tyto překážky, které jsou před Caesara kladeny, a o něž prosí i autorský subjekt ve své modlitbě k Neptunovi, umocňují jeho touhu po boji a jeho válečnou štěstěnu (*fortuna*):¹³⁷

*hos campos Rhenus inundet,
hos Rhodanus; vastos obliquens flumina fontes.
Riphaeas huc solve nives, huc stagna lacusque
et pigras, ubicumque iacent, effunde paludes*

¹²⁹ Viz AHL, 1976, s. 192–197 („The Problem of Caesar’s *Clementia*“), MASTERS, 1992, s. 78–87 („The Problem of Caesar’s *Clementia*“), LEIGH, Matthew, 1997. *Lucan: Spectacle and Engagement*. Oxford: Clarendon Press. Oxford Classical Monographs. s. 54–63 („The Real Problem of Caesar’s *Clementia*“), srov. též ROLLER, 1996, s. 336–338, a FANTHAM, Elaine, 2010. *Caesar’s Voice and Caesarian Voices*. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan’s Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 62–64.

¹³⁰ LUCAN. 4, 254–259, viz dále.

¹³¹ „If Lucan cannot entirely rob Caesar of his claim to humanity and clemency, he certainly does his best to diminish it. [...] Lucan has sacrificed the overall consistency of his theme in a vain attempt to salvage a patently unsalvageable episode. For, despite all Lucan’s efforts, Caesar’s *clementia* still comes through in the Spanish campaigns of *Pharsalia* 4. [...] His portrayal of Caesar in Spain seems favorable not because he intended it to be so but because, despite his efforts, he could not make it unfavorable.“ AHL, 1976, s. 197.

¹³² Kromě Senekova díla interpretuje Leigh Caesarovu shovívavost také přes označení *serenus* (LUCAN. 4, 363), jímž je Caesar charakterizován, když uděluje Afraniově a jeho vojákům milost, viz níže.

¹³³ MASTERS, 1992, s. 85.

¹³⁴ LUCAN. 4, 4–7.

¹³⁵ LUCAN. 4, 24–47.

¹³⁶ Viz MASTERS, 1992, s. 53–70. LUCAN. 4, 48–120.

¹³⁷ LUCAN. 4, 116–123.

*et miseras bellis civilibus eripe terras.*¹³⁸ 120
*sed parvo Fortuna viri contenta pavore
plena redit, solitoque magis favere secundi
et veniam meruere dei.*

„ať tato pole zaplaví Rýn,
tato pak Rhodanus; řeky ať stočí své široké proudy,
rozpusť zde ripejské sněhy, zde tůně, jezera,
nehybné močály, ať kdekoli leží, rozlij
a občanským válkám vyrvi nešťastné země.
Avšak Fortuna, spokojená, že lehce poděsila muže,
se v plnosti vrací, přízniví bohové neobyčejně přispěli
a dostalo se jim odpuštění.“

Caesar v krizi a překonávající překážky se tedy zdá být neporazitelný, jak naznačilo přirovnání k libyjskému lvu z první knihy. A jakmile překoná již méně rozvodněné řeky, velí ke zběsilému útoku na tábor pompejovců. Petreius na to reaguje ústupem, čímž se oba tábory dostanou do údolí, kde se usadí blízko sebe, na krátkou vzdálenost poznají své příbuzné v protilehlém táboře, čímž u nich dojde ke sbratření a náhlému klidu zbraní. Následuje autorský komentář, v němž autorský subjekt lamentuje nad nastalou situací, v jejímž důsledku se pouze prohloubí zločinné jednání vojáků na obou stranách:¹³⁹

*quid pectora pulsas?
quid, vaesane, gemis? fletus quid fundis inanes
nec te sponte tua sceleri parere fateris?
usque adeone times quem tu facis ipse timendum?* 185
*classica det bello, saevos tu neclege cantus;
signa ferat, cessa: iam iam civilis Erinys
concidet et Caesar generum privatus amabit.*

*Nunc ades, aeterno complectens omnia nexu,
o rerum mixtique salus Concordia mundi* 190
*et sacer orbis amor: magnum nunc saecula nostra
venturi discrimen habent. periere latebrae
tot scelerum, populo venia est erepta nocenti:*

*agnovere suos. pro numine fata sinistro
exigua requie tantas augentia clades!* 195
*pax erat, et castris miles permixtus utrisque
errabat; duro concordes caespite mensas
instituunt et permixto libamina Baccho*

„Proč se biješ v prsa?
Proč naříkáš, blázne? Proč proléváš marné slzy,
aniž si přiznáš, že z vlastní vůle jsi poslušen zločinu?“

¹³⁸ Tento verš se mi zdá zvláště zajímavý, Asso komentuje takto: „The poet wishes that the civil war would end, and adds emphasis on his wish by using unusual syntax: ‘snatch the wretched lands from civil war,’ instead of the reverse, ‘take war away from the wretched lands,’ a thought which would sound more natural.“ Asso, 2010, *ad loc.*

¹³⁹ LUCAN. 4, 182–196.

Tak moc se děsíš toho, koho sám děláš děsivým?
Ať si polnice k boji vyzývá – na divý zpěv nereaguj;
ať se nesou praporce – nenásleduj je: v tu chvíli občanská válka
opadne a Caesar jako soukromá osoba bude milovat svého zetě.

Přijď sem nyní, vše věčným poutem objímající
Svornosti, spáso všech strastí a zmateného světa,
posvátná láska vesmíru: náš věk bude nyní
klíčový¹⁴⁰ pro budoucnost. Selhaly úkryty pro tolik
zločinů, zločinnému lidu byla vyrvána možnost prominutí:
poznali své blízké. Osude, při nepřejícím božstvu,
zvětšujes závažnost pohrom tím kratičkým příměří!
Nastal mír a vojáci promíchání z obou táborů
se volně procházejí; na tvrdém drnu svorně chystají
pokrmu a úlitby ze smíšeného vína.“

V této pasáži Lucanus poukazuje na několik důležitých motivů: prosí Svornost (*Concordia*), aby zavládla mezi vojáky (*ades!*) a zastavila tak občanskou válku, zároveň však své přání na lexikální rovině problematizuje. Jak uvádí Masters, sbratření a smíření mezi vojáky, charakterizováno slovem *concordes*, je úzce svázáno se slovesem *miscere*,¹⁴¹ jež v sobě paradoxně obsahuje sémantické zatížení neuspořádaného smísení v chaosu, a které scénu spojuje s vyjádřením *concordia discors* z první knihy,¹⁴² tedy oxymóronem, jež charakterizuje občanskou válku.¹⁴³ A přestože Lucanus ke smíření jedním dechem horlivě vybízí, druhým dechem dodává, že takový mír stejně nenastane a fakt, že vojáci poznali své blízké, jen umocní jejich *nefas*, tj. překročení zákonného řádu, protože se nakonec stejně uchýlí k bratrovražednému boji. Toto vyjádření ještě podporuje výtkou adresovanou vojákům: *fletus quid fundis inanes / nec te sponte tua sceleri parere fateris?* („Proč proléváš marné slzy, / aniž si přiznáš, že z vlastní vůle se chystáš k zločinu?“).¹⁴⁴ Asso ve svém komentáři ke čtvrté knize tyto verše interpretuje jako usvědčení vojáků z toho, že jsou zodpovědní za pokračování občanské války:

„This final rhetorical question contains the harshest reproach. Civil War is the fault of the *ciuis*. It is the soldiers' own fault if the war keeps going because they persist in denial. The narrator at this point sounds convinced that, if the soldiers were to admit that they are committing a crime out of their own will, the war would end.“¹⁴⁵

Jinými slovy je toto vyjádření úzce navázáno na Caesarovu potřebu nepřítele – kdyby si totiž vojáci na obou stranách uvědomili, že konají *nefas* a přestali bojovat, nebyla by občanská válka, v níž by mohl Caesar zvítězit a nastolit císařství. Jenže to (pompejovští) vojáci neudělají, a neudělají to proto, že se

¹⁴⁰ K důležitosti slova *discrimen* v *Občanské válce* viz MASTERS, 1992, s. 64, pozn. 50.

¹⁴¹ Zejm. ve verších 4, 196–198.

¹⁴² LUCAN. 1, 98.

¹⁴³ MASTERS, 1992, s. 73.

¹⁴⁴ LUCAN. 4, 183–184.

¹⁴⁵ ASSO, 2010, s. 149.

k boji nechají vyburcovat Petreiem, který svou řečí vojáky přesvědčí, že by se svým jednáním odevzdali Caesarovi jakožto svrchovanému vládci (*dominus*).

Petreiova řeč je vystavěná podobně jako Domitiova řeč k Caesarovi ve druhé knize,¹⁴⁶ v níž je Domitius zrazen svými vojáky a vydán Caesarovi. Jeho slova směřují k upřednostnění smrti před životem v otroctví, tj. v císařství, které pro něj Caesar ztělesňuje. Domitius před milostí výslovně varuje a Lucanus doplňuje jeho promluvu autorským komentářem:¹⁴⁷

*poenarum extremum civi, quod castra secutus
sit patriae Magnumque ducem totumque senatum, 520
ignosci.*

„Největší z trestů pro občana, který následoval stranu vlasti, Magna jako vůdce a celý senát, je odpuštění.“

Situace je líčena z pohledu Domitia, na jehož stranu se připojuje i autorský komentář. Petreiova řeč v Hispánii je však líčena nesympaticky, což je právě kontradikce, s níž se pro-republikánští badatelé těžko vyrovnávají. Petreius aplikuje stejný model argumentace jako Domitius a viní své vojáky, že jsou ochotní participovat na Caesarově postavení svrchovaného vládce, protože přijmout milost znamená popřít občanskou rovnost a tím v principu pohřbít římskou republiku, za niž bojují:¹⁴⁸

*[']ibitis ad dominum damnataque signa feretis,
utque habeat famulos nullo discrimine Caesar
exorandus erit? ducibus quoque vita petita est?
numquam nostra salus pretium mercesque nefandae 220
proditionis erit: non hoc ciuilia bella,
ut vivamus, agunt.[']*

„půjdete k tyranovi a poneseťe své zavržené praporce, a budete prosit, aby vás Caesar přijal, jako otroky bez rozdílu? Také pro velitele jste vyžádali život? Naše záchrana nikdy nesmí být cenou a odměnou za zločinné zaprodání: občanská válka se neděje proto, abychom ji přežili.“

Nekonzistence v Lucanově přístupu k problematice Caesarovi shovívavosti tkví dle mého názoru jednak v odlišném postavení obou aktérů – Domitius jedná pouze sám za sebe a jde mu o vlastní smrt ve svobodě, zatímco Petreius umožní další pokračování boje proti Caesarovi. Svou řečí vojáky vyburcuje, řečeno s Mastersem, k typicky caesarovskému jednání,¹⁴⁹ jež je pomocí básnického přirovnání

¹⁴⁶ LUCAN. 2, 509–525, srov. 4, 205–235.

¹⁴⁷ LUCAN. 2, 519–521.

¹⁴⁸ LUCAN. 4, 217–222.

¹⁴⁹ Srov. Rollerův popis efektivitu Petreiovy rétorické strategie, při níž osciluje mezi zavržením Caesara jakožto římského občana, který se proviňuje proti své vlasti, a zároveň burcování vojáků proti němu, jako by se jednalo

charakterizováno jako *rabies*, *furor* a *ira*, čímž se proti Caesarovi postaví jako ideální nepřítel, díky němuž se Caesar opět dostane do krize a pozice libyjského lva, tedy do pozice neporazitelnosti, což je dle mého názoru druhý důvod, proč autorský subjekt v této scéně Petreiovo chování neschvaluje. Petreiova řeč je totiž autorem komentována těmito verši:¹⁵⁰

*Sic fatur et omnis
concussit mentes scelerumque reduxit amorem.
sic, ubi desuetae silvis in carcere clauso
mansuevere ferae et vultus posuere minaces
atque hominem didicere pati, si torrida parvus 240
venit in ora cruor, redeunt rabiesque furorque,
admonitaeque tument gustato sanguine fauces;
fervet et a trepido vix abstinet ira magistro.*

„Tak promluvil, rozbouřil smýšlení
všech a vrátil jim zpět do mysli touhu po zločinech.
Stejně jako když šelmy odvykly lesům a v uzavřené
kleci zkrotnou a odloží hrozící výraz a člověka
se naučí snášet, jestliže se však k jejich vyschlé
tlamě přiblíží kapička krve, navrátí se běs a šílenství,
chřtány okusí krev, vzpomenou si a rozbouří se,
zahoří touhou tak, že se jí stěží vyhne vyděšený krotitel.“

Na tomto místě je důležité připomenout, že Caesar ve své první promluvě k vojákům v první knize charakterizoval Pompeia jako krvelačného tygra, jak bylo rozebráno výše,¹⁵¹ ale Pompeius takovému popisu svým chováním neodpovídal, protože před bojem prchal, čímž oddaloval občanskou válku (*mora*). Petreius zde ale udělá tu chybu, že své vojáky vyburcuje právě k takové aktivitě, kterou si Caesar přál u svého úhlavního nepřítele. Tím se Caesar opět dostává do pozice, kdy mu přejí bohové:¹⁵²

*Tu, Caesar, quamvis spoliatus milite multo,
agnoscis superos; neque enim tibi maior in arvis 255
Emathiis fortuna fuit nec Phocidos undis
Massiliae, Phario nec tantum est aequore gestum,
hoc siquidem solo civilis crimine belli
dux causae melioris eris.*

„Ty, Caesare, přestože jsi přišel o mnoho vojáků,
pocítíš bohy: větší přízeň jsi totiž nepoznal na
emathských polích, ani ve fókidských vodách
Masillie ani na farském moři jsi nedokázal tolik,
tímto jediným zločinem občanské války se totiž

o externího nepřítele (*hostis*), čímž přejímá rétorickou strategii manipulace s etickým slovníkem, která je jinak v eposu typičtější pro Caesara a jeho následovníky. Viz ROLLER, 1996, s. 327–328.

¹⁵⁰ LUCAN. 4, 235–242.

¹⁵¹ LUCAN. 1, 327–335.

¹⁵² LUCAN. 4, 254–259.

staneš vůdcem lepší strany.“

Co ale znamená být vůdcem na lepší straně, není z mého pohledu zcela jasné. Asso komentuje pasáž jako „striking paradox“, při němž Lucanus naznačuje, že i v zločinné občanské válce lze díky ušetření několika životů spoluobčanů dostat ocenění z morálního hlediska.¹⁵³ Zdá se mi však pravděpodobné, že z pozice vypravěče došlo ve vyprávění ke změně perspektivy, přičemž se autorský subjekt začal přiklánět na Caesarovu stranu.¹⁵⁴ A takovýto ostrý zlom a kontradikce s předchozím vyprávěním má jistě za účel čtenáře znejstít, řečeno s O’Harou, a vzbudit otázky po autoritě a moci jednotlivých postav, protože se zdá, že morální vítězství bylo doposud doménou vojáků na Pompeiově straně, nyní je však přiznáno i Caesarovi. Jedno z možných vysvětlení je, že Lucanus přistupuje k intenzivnějšímu rozvíjení motivu redefinice *ius, libertas* a *nefas*, která je výsadou vítěze občanské války; tento motiv byl naznačen již v první knize při překročení Rubikonu, kde Caesar přiřkl zodpovědnost za občanskou válku Pompeiovi, protože je to on, kdo ho hodlá učinit nepřítelem římské republiky,¹⁵⁵ a který je dále rozvíjen ve třetí knize, kde Caesar vyplení státní pokladnu navzdory Metellovi, jenž mu stojí v cestě zastáváje republikánský princip *ius* a *libertas*.¹⁵⁶ Zde, v Hispánii, v bitvě, která je provázena aluzemi na ovidiovskou potopu, se Caesar díky Petreiovi dostane do pozice, v níž se může opět stylizovat do postavy Jova. Caesar totiž, v rozporu se svým dosavadním jednáním (které bylo prudké a výbojné, charakterizované slovy jako *furor* a *ira*), najednou odmítne se svým soupeřem bojovat. Tato důmyslná strategie, během níž pompeiovců nechá obklíčit na kopci bez přístupu k vodě a odmítne reagovat na jejich zoufalou touhu po smrti v boji,¹⁵⁷ mu dá možnost vyčkat na jejich prosbu o milost, kterou mu přijde přednést ponížený Afranius.¹⁵⁸ A Caesar, jako milostivý vládce, jim milost udělí:¹⁵⁹

*Dixerat; at Caesar facilis vultuque serenus
flectitur atque usus belli poenamque remittit.*

„Domluvil. A Caesar, svolný a s přívětivou tváří se nechává
obměkčit a upouští od válečných zvyků a potrestání.“

Klíčové slovo, které zde spojuje Caesara s postavou Jova je *serenus*. V původním slova smyslu se jedná o označení jasného a klidného nebe, metaforicky se však označení stalo Jovovým epitetem, svědčícím o jeho shovívavosti, jak je tomu například u Vergilia, kde přívětivý Jupiter konejší Venuši.¹⁶⁰ Leigh ve

¹⁵³ ASSO, 2010, *ad loc.*

¹⁵⁴ Ke změně perspektiv jakožto narativní techniky římských eposů viz O’HARA, 2006, k problematice Lucana jakožto vypravěče, který mění strany podle situace viz ROLLER, 1996, s. 335–340.

¹⁵⁵ LUCAN. 1, 203: *ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem* („ten bude vinen ten, který mě učiní tvým nepřítelem“).

¹⁵⁶ LUCAN. 3, 112–152.

¹⁵⁷ LUCAN. 4, 264–282.

¹⁵⁸ LUCAN. 4, 337–362.

¹⁵⁹ LUCAN. 4, 363–364.

¹⁶⁰ VERG. *Aen.* 1, 254–255.

své kapitole „The Real Problem of Caesar’s *Clementia*“ však usouvztažňuje toto označení s pozdější poetickou tradicí, která epiteton *serenus* metaforicky připojuje k osobě císaře.¹⁶¹ Leigh však klade velký důraz na dvojsečnost tohoto označení: *Jupiter serenus* je sice shovívavý, ale je stejně nevyzpytatelný jako samotné nebe, v čemž Leigh vidí velmi negativní příznak imperialismu, jenž stojí na svévolném chování císaře, které se v okamžiku může změnit v nenávisť.

V každém případě je přístupem Pompeiových vůdců v Hispánii Caesarovi dovoleno chovat se jako svrchovaný vůdce, *dominus*, Jupiter. Kdyby totiž vojáci na obou stranách zachovali svornost (*concordia*), Caesar by byl bez oponenta bezmocný – vyvanul by jako vítr v prostoru, vyhasl by jako oheň bez hořlavého materiálu. Autorský subjekt zakončuje hispánskou epizodu autorským komentářem, v němž alespoň zdánlivě přejímá hodnocení situace z perspektivy ušetřených vojáků, kterým je dovoleno žít v klidu a být šťastni:¹⁶²

<i>o quantum donata pace potitos</i>	385
<i>excussis umquam ferrum vibrasse lacertis</i>	
<i>paenituit, tolerasse sitim frustraue rogasse</i>	
<i>prospera bella deos! nempe usis Marte secundo</i>	
<i>tot dubiae restant acies, tot in orbe labores;</i>	
<i>ut numquam fortuna labet successibus anceps,</i>	390
<i>vincendum totiens; terras fundendus in omnis</i>	
<i>est cruor et Caesar per tot sua fata sequendus.</i>	
<i>felix qui potuit mundi nutante ruina</i>	
<i>quo iaceat iam scire loco, non proelia fessos</i>	
<i>ulla vocant, certos non rumpunt classica somnos.</i>	395
<i>iam coniunx natiq̄ue rudes et sordida tecta</i>	
<i>et non deductos recipit sua terra colonos.</i>	
<i>hoc quoque securis oneris Fortuna remisit,</i>	
<i>sollicitus menti quod abest favor: ille salutis</i>	
<i>est auctor, dux ille fuit, sic proelia soli</i>	400
<i>felices nullo spectant civilia voto.</i>	

„Ó jak moc je po obdržení míru
mrzelo, že kdy byli schopni vymrštěním paže
rozkmitat kopí, snášet žízeň a darmo žádat bohy
o zdárné boje! Vždyť pro ty, co zažili přízeň války
zbývá tolik nejistých bojů, tolik námahy po světě;
i kdyby jim vrtkává Fortuna nikdy nepřestala dopřávat úspěchy,
tak strašně mockrát je třeba zvítězit; po všech zemích se musí prolévat krev
a v tolika bojích je třeba následovat Caesara s jeho osudem.
Šťastný, kdo mohl ve světě chýlícím se k zániku poznat,
na kterém místě má spočinout: je, znavené, žádné boje

¹⁶¹ Jak bylo patrné z předchozích kapitol, přirovnání císaře k Jovovi bylo typickým rysem Augustovy propagandy, Leigh zde poukazuje na pozdější Martialův epigram, v němž je císař Domitius označen přídomkem *serenus* (MART. 9, 24, 1–6). Viz LEIGH, 1997, s. 59–67.

¹⁶² LUCAN. 4, 385–401.

nevolají, polnice neruší bezstarostný spánek.
V tu chvíli manželky, malé děti, prosté domy
a vlastní země přijmou rolníky, jež nejsou přistěhovalci.
Fortuna pro ně, osvobozené od břemen přinesla také to,
že jsou v mysli prosti znepokojivého stranictví: jeden jim byl
původcem záchrany, druhý vůdcem. Tak jako jediní šťastní
sledují občanské boje a nemají žádná přání .“

Život v míru, bez stranictví a bez přání – příznak spokojeného života za císařství, vůči němuž se pompeiovcí vymezují. Oceňuje zde tedy Lucanus upřímně Caesarovu stranu? Nebo je jeho komentář ironický, protože opět straní spíše pompeiovcům? Nejistota při četbě tohoto autorského komentáře je dle mého názoru Lucanovým záměrem, k čemuž ostatně dochází i Masters při analýze hispánské epizody:

„[S]wallowed and caught up in a war where *no-one* is right, and where every position is a paradox, a contradiction, it must be that Lucan's position is wrong, a paradox, a contradiction. That is not mere critical sophistry: that is the way things *must* be, for to have an author with an uncomplicated, single, *true* point of view would be to suggest that the civil war had a single, uncomplicated and true solution – and that, I think we must all agree, is entirely foreign to the paradox-ridden picture of civil war that Lucan paints for us.“¹⁶³

Z celé této epizody však pro můj rozbor *Občanské války* vyplývá jeden důležitý závěr: Lucanus klade velký důraz na zásadní roli vojáků, potažmo všech římských občanů. Kdyby totiž vojáci pochopili, že v občanské válce není žádná správná strana, že veškerým svým jednáním páchají *nefas*, přestali by bojovat.¹⁶⁴ A kdyby vojáci proti Caesarovi nebojovali, nebyla by občanská válka.

Discordia a scéna bouře

Předchozí část ohledávala klíčovou roli nepřítele pro Caesarovo jednání v eposu, tato kapitola se bude zabývat podobnou problematikou, ale z poněkud opačného úhlu pohledu. Během prvních čtyř knih *Občanské války* Lucanus postupně konstruoval dvojznačný obraz cykličnosti Caesarovy postavy, jenž v sobě obsahuje na jednu stranu schopnost regenerace, na druhou stranu však poukazuje na sebedestruktivní jednání, skrze něž se do obrazu cykličnosti vkrádá možnost regenerační cyklus přerušit. Z hispánské epizody vyplynul náznak, že jedna z možností, jak Caesara zastavit, je proti němu nebojovat, protože nepřítomnost nepřítele Caesara ničí, jak předeslalo přirovnání k větru a ohni v massilské epizodě. Modlitba ke Concordii, jež by mohla zastavit občanskou válku, však u Ilerdy

¹⁶³ MASTERS, 1992, s. 89. Masters zde rozvíjí motiv Lucana jakožto nedůvěryhodného vypravěče, který straní v různých scénách různým postavám a je tak v kontradikci sám se sebou, srov. též HENDERSON, 1987, k nekonzistenci jakožto narativní technice, jež vytváří nedůvěryhodného vypravěče viz O'HARA, 2006.

¹⁶⁴ LUCAN. 4, 182–196, viz výše.

nedošla naplnění, díky čemuž se občanské boje pomalu přesouvají do Řecka, a následně na osudová farsalská pole. Lucanus však v páté knize, při přesunu Caesarových vojsk z Itálie do Řecka, rozvíjí velmi zajímavou diskusi nad možností zastavení Caesara vzpourou jeho vlastních vojáků.

Páté knize *Občanské války* dominuje scéna bouře, jíž byla věnována pozornost mezi lucanovskými badateli zejména kvůli jazykovým aluzím na Vergilia a Ovidia, a kvůli převrácení tradičního epického toposu bouře,¹⁶⁵ na což v úvodu své studie poukazuje i L. V. Pitcher,¹⁶⁶ který však nabízí komplexnější čtení celé pasáže s přihlédnutím nejen k bezprostřednímu kontextu scény, ale i k dalším částem Lucanova díla. Vzpouřa Caesarových vojáků scénu bouře rámuje, což dle Pitchera úlohu vojáků akcentuje a dostává je do prominentního postavení – to ho vede k tomu, aby četl vzpouru v kontextu bouře jako dynamický dialog mezi Caesarem a vzbouřenci, jenž posléze odkazuje k širší struktuře komunikace mezi postavami *Občanské války*, potažmo mezi autorským subjektem a čtenářem eposu.

Verše uvozující vzpouru obsahují stejné klíčové slovo jako modlitba ke Concordii ve čtvrté knize: *discrimen* (zde „kritický bod“). V hispánské epizodě autorský subjekt komentoval klíčový význam momentu sbratření takto:¹⁶⁷ *magnum nunc saecula nostra / venturi discrimen habent* („náš věk bude nyní klíčový pro budoucnost“) a odkazoval tím k zásadnímu momentu, kdy mohli Pompeiovi vojáci spolu s těmi Caesarovými ukončit občanskou válku tím, že by proti sobě přestali bojovat, a možná tak odvrátit konec republiky a nastolení císařství. Jak ale ukázala předchozí kapitola, vojáci proti sobě bojovat nepřestali. Zde, v úvodu ke vzpourě, je to Caesar, kdo se nachází v kritickém bodě, který bude mít velký dopad na jeho budoucnost:¹⁶⁸

*Interea domitis Caesar remeabat Hiberis
victrices aquilas alium laturus in orbem,
cum prope fatorum tantos per prospera cursus
avertere dei. nullo nam Marte subactus* 240
*intra castrorum timuit tentoria ductor
perdere successus scelerum, cum paene fideles
per tot bella manus satiatae sanguine tandem
destituere ducem; seu maesto classica paulum* 245
*intermissa sono claususque et frigidus ensis
expulerat belli furias, seu, praemia miles
dum maiora petit, damnat causamque ducemque
et scelere imbutos etiamnunc venditat enses.
haud magis expertus discrimine Caesar in ullo est*

¹⁶⁵ Viz zejm. THOMPSON, BRUÈRE, 1968, s. 10–16, AHL, 1976, s. 202–209 a BIGGS, Thomas a BLUM, Jessica, 2019. Sea-storms in Ancient Epic. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds., *Structures of Epic Poetry*. Vol. II.2: Configuration. Berlin: De Gruyter. s. 150–153.

¹⁶⁶ PITCHER, L. V., 2008. A Perfect Storm? Caesar and His Audiences at Lucan 5.504–702. *The Classical Quarterly*. Vol. 58, no. 1. s. 243–249.

¹⁶⁷ LUCAN. 4, 191–192.

¹⁶⁸ LUCAN. 5, 237–254.

quam non e stabili tremulo sed culmine cuncta 250
despiceret staretque super titubantia fultus.
tot raptis truncus manibus gladioque relictus
paene suo, qui tot gentis in bella trahebat,
scit non esse ducis strictos sed militis enses.

„Zatím se Caesar vracel po ovládnutí Hispánie,
aby vítězné orlice přenesl do jiné části světa,
když málem ten zběsilý běh přízní osudu
bohové zvrátili: neboť ač nezdolaný v žádné válce,
bál se nyní vůdce mezi stany svého tábora,
že ztratí zločinný úspěch, když ruce věrné
v tolika bojích, konečně syté krve, téměř
opustili velitele; snad že krátké utichnutí
polnic chmurného zvuku a vychládání netaseného meče
jim [z hrudí] vyhnalo zběsilost, nebo že voják, zatímco
snažil se vyšší odměnu získat, zavrhl stranu i velitele
a služby svého zločinem nasáklého meče ještě teď zkoušel prodat znovu.
V žádném jiném krizovém bodě nepoznal Caesar více,
z jak nikoli stabilního, nýbrž chvějícího se vrcholku vše
sleduje a že stojí na vrávorající podpěře.
Obrán o tolik uzmutých rukou a zanechán
sotva s vlastním mečem, jímž tolik národů do boje vláčel,
ví, že tasené meče nenáleží vůdci, ale vojákům.“

Pasáž jednak naznačuje, že by Caesara mohla opustit přízeň bohů (*cum prope fatorum tantos per prospera cursus / avertere dei*), podobně jako v Hispánii, když ho v postupu zdržela povodeň,¹⁶⁹ přičemž jasně předesílá, že se tak nestane, hlavně však tematizuje motiv vojevůdce, který je bez svého vojska zcela bezmocný. Caesar si poprvé v eposu přiznaně uvědomuje zranitelnost své pozice, nebo nás o tom alespoň Lucanus přesvědčuje.

Vojáci vystoupí se svým protestem:¹⁷⁰ požadují ukončení bojů, poukazují na stáří veteránů, kteří si zaslouží dožit v náručí svých manželek, protože odměnou za všechna jejich předchozí vítězství po celém světě je jim pouze občanská válka; vyčítají Caesarovi jeho megalomanií (*finis quis quaeritur armis? / quid satis est, si Roma parum est?* „po jakém konci války toužíš? Co ti stačí, když Řím je ti málo?“)¹⁷¹ a svůj proslov zakončují výtka, že si dostatečně neváží jejich služeb:¹⁷²

[']nil actum est bellis, si nondum comperit istas
omnia posse manus. nec fas nec vincula iuris

¹⁶⁹ LUCAN. 4, 48–123; obě epizody se dají charakterizovat jako tzv. „skoro epizody“ („almost-episodes“), tedy epizody, které mají za účel zpomalit či obohatit tok vyprávění trochou napětí anebo – jako v tomto případě – tematizovat odlišný pohled na události, k nimž vyprávění směřuje. Viz NESSELRATH, Heinz-Günther, 2019. ‚Almost-episodes‘ in Greek and Roman Epic. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter. s. 565–608.

¹⁷⁰ LUCAN. 5, 261–295.

¹⁷¹ LUCAN. 5, 273–274.

¹⁷² LUCAN. 5, 287–299.

*hoc audere vetant: Rheni mihi Caesar in undis
 dux erat, hic socius; facinus quos inquinat aequat. 290
 adde quod ingrato meritorum iudice virtus
 nostra perit: quidquid gerimus Fortuna vocatur.
 nos fatum sciat esse suum. licet omne deorum
 obsequium speres, irato milite, Caesar,
 pax erit.' haec fatus totis discurrere castris 295
 coeperat infestoque ducem deprecare vultu.
 sic eat, o superi: quando pietasque fidesque
 destituunt moresque malos sperare relictum est,
 finem civili faciat discordia bello.*

„Válkami nebylo dokázáno nic, jestliže dosud nepochopil,
 že tyhle ruce jsou schopny všeho: žádný zákon ani okovy práva
 nám nezakáží si na to troufnout: ve vlnách Rýna mi byl Caesar
 velitelem, zde je mi soudruhem: zločin staví na roveň ty, jež poskvřňuje.
 K tomu navíc hyne naše statečnost, když Caesar nevděčně hodnotí
 naše zásluhy: cokoli vykonáme je nazváno Štěštěnou.
 Ať pozná, že my jsme jeho osud. Můžeš doufat, že ti bohové
 ve všem vyhoví – rozhněvá-li se, Caesare, voják,
 bude mír.“ Tak domluvil dav, začal se rozbíhat po celém
 táboře a s bojovným výrazem si žádal velitele.
 Bohové, ať se tak stane! Když věrnost a oddanost
 selhávají a nezbývá než sázet na špatné mravy,
 ať tedy konec občanské válce učiní svár!“

Ve vnímání války se zde nachází výrazný posun od hispánské epizody: Caesarovi vojáci si zde plně uvědomují, že pokračovat v občanské válce je zločinné, a touží v boji ustát, ne však proto, že by se vymezovali vůči samotnému zločinnému jednání, jako bylo naznačeno ve čtvrté knize, ale protože ambice vůdce nenaplnuje jejich představy. Zároveň vojáci verbalizují, že jsou to oni, kdo mají Caesarův osud ve svých rukou (*nos fatum sciat esse suum* „ať pozná, že my jsme jeho osud“), protože kdyby za něj přestali bojovat, nastane mír (*irato milite, Caesar, / pax erit* „rozhněvá-li se, Caesare, voják, / bude mír“). Autorský komentář jejich projevu se tak upíná k pravému opaku toho, k čemu se upínal v Hispánii: neukončila-li občanskou válku svornost mezi vojáky (*concordia*), zbývá druhý extrém – svár mezi vojáky a jejich vůdcem (*discordia*).

Úvod scény již však anticipoval neúspěch této snahy o ukončení bojů, k motivu zastavitelnosti postavy Caesara je však zajímavé se podívat, jakým způsobem pokus o převrat selže a co tím vypoví o jednání vojáků. Caesar se rebelie svých vojáků nezalekne, vystoupí před ně s radostí, že může pokoušet svou štěstěnu:¹⁷³

*fata sed in praeceps solitus demittere Caesar
 fortunamque suam per summa pericula gaudens*

¹⁷³ LUCAN. 5, 301–303.

exercere venit;

„avšak Caesar, zvyklý se po hlavě vrhat vstříc osudu
a s radostí svou štěstěnu pokoušet v největším
nebezpečí, přichází.“

Takováto charakteristika je velmi blízká popisu libyjského lva, který se proti nepříteli vrhá *securus vulneris* („nedbalý rány / v bezpečí před zraněním“),¹⁷⁴ a rozvíjí obraz Caesara, který je silný právě v krizi, díky níž se započíná jeho regenerační cyklus, jak naznačovaly předchozí kapitoly. Caesar proto před vojáky nepociťuje strach, a je opět poháněn hněvem:¹⁷⁵

*stetit aggere fulti
caespitis intrepidus vultu meruitque timeri
non metuens, atque haec ira dictante profatur:*

„stanul na náspu navršeného
trávníku bez znepokojení v tváři, sám bez strachu
byl hoden vzbuzovat strach, a jak mu kázal hněv, pronesl toto:“

I zde vzbuzuje Caesar svým hněvem a nebojácností ve vojácích strach, jako ho vzbuzoval u Massilie při kácení posvátného háje¹⁷⁶ a jako bylo naznačeno, když vojáci v Hispánii váhali, zda bojovat, či ne.¹⁷⁷ Caesar, děsivý v očích svých vojáků, před ně předstoupí s řečí,¹⁷⁸ která je plná povýšenosti a pohrdání, dokonce vybídne vojáky, aby z boje prchli: *hic fuge, si belli finis placet, ense relicto* („tady zanech meč a prchej, chceš-li konec války“).¹⁷⁹ Vysmívá se jim, že jejich vojenské zásluhy pak případnou mladým vojákům, kteří je nahradí. Jeho promluva se začne stále více stáčet k jeho osobě, zdůrazňuje svoji důležitost, je si jistý přízní, kterou mu bohové poskytují, a poté, co je osočí ze zbabělosti, jim vyjasní, pro koho se tato válka vede: *iam certe mihi bella geram* („jistě, teď povedu válku pro sebe“).¹⁸⁰ Nakonec nechá popravit ty, kteří rebelii začali – a zde přichází okamžik, kdy dokonce i Caesar náhle pocítí strach, že jeho vojáci rozkaz nevykonají. Proti jeho očekávání se mu však vzbouřenci podřídí (*patientia*)¹⁸¹ a dobrovolně nastaví svá hrdla a své meče k popravě.¹⁸² Caesar se tak dostává na vrchol svého regeneračního cyklu, kdy se ukazuje v plné síle a nezranitelnosti. V tuto chvíli může vstoupit do

¹⁷⁴ LUCAN. 1, 212.

¹⁷⁵ LUCAN. 5, 316–318.

¹⁷⁶ LUCAN. 3, 437–439: *tum paruit omnis / imperiis non sublato securus pavore / turba, sed expensa superiorum et Caesaris ira.* („v tu chvíli poslechl celý zástup / rozkazy, ne že se zbavil strachu a cítil se bezpečně, / ale protože hněv bohů a Caesara se vyvážil.“).

¹⁷⁷ LUCAN. 4, 185: *usque adeone times quem tu facis ipse timendum?* („Tak moc se děsíš toho, koho sám děláš děsivým?“)

¹⁷⁸ LUCAN. 5, 318–364.

¹⁷⁹ LUCAN. 5, 321.

¹⁸⁰ LUCAN. 5, 357.

¹⁸¹ Viz BARRATT, 1979, *ad loc.*

¹⁸² LUCAN. 5, 368–373.

výpravu na rozbouřené moře dezinterpretovali, protože Caesar neplul přes Adriatik, aby zemřel, jak mu vojáci předhazují, ale proto, aby s sebou přivezl posily na rovině děje; v narativní rovině je však patrná ještě jedna motivace, která souvisí s převrácením tradičního toposu bouře. Thomas Biggs a Jessica Blum identifikují základní funkci mořské bouře v epice takto:

„At the outset of the tradition, scenes of sea-storm depict confrontations between the hero and the overwhelming forces of gods and nature. They illustrate the disparity between divine and human perspectives, moving from the omniscient view of the gods to the confusion of the hero faced with his own mortality.“¹⁹³

Biggs a Blum bravurně rozebírají jednotlivé prvky Lucanovy bouře a srovnávají je s epickými básníky, na něž Lucanus navazuje. Z Lucanovy scény bouře je patrné, že drtivá síla přírody, která je oproti Ovidiovi a Vergilovi ještě masivnější, Caesara nejen nedokáže vyděsit, nedokáže mu také ani ublížit, čímž se stává solidním důkazem Caesarovi nezničitelnosti, místo toho, aby ho upomenula na jeho smrtelnost. Caesar tváří v tvář ohromné bouři nelituje, že nezemřel někde na bitevním poli, kde by mohl alespoň zemřít čestně, jako si přejí jeho epičtí předchůdci, ale je již přesvědčen o své nesmrtelné slávě, protože sám již vykonal dost, a zemře-li, svou slávu přenesou i na Adriatické moře, jež si vyslouží obdiv za to, že na jeho dně je pochován Caesar.¹⁹⁴ K podobnému závěru ostatně dochází i Ahl:

„What this incident [the storm in book 5] shows more than anything else is that there is nothing Caesar cannot somehow construe to his own advantage. Adversity simply increases his megalomania. He thinks of himself as a cosmic power; he dares to act when the forces of nature shrink back (as in the felling of the Druidic grove in *Pharsalia* 3)[.]“¹⁹⁵

Scéna bouře je proto manifestací Caesarovi nezničitelnosti poté, co v jeho zastavení selhali vojáci na obou stranách občanské války. Jak bylo ukázáno výše, Caesarovi vojáci svému vůdci po návratu vyčítají, že vyrazil na moře, aby zemřel, čímž si dle Pitchera špatně vyložili motivaci svého vůdce. Jeho argumentace dále pokračuje k závěru, že vojáci, kteří si během rebelie uvědomili svou důležitost v občanské válce, kterou by mohli ukončit tím, že by za Caesara přestali bojovat, ani tuto svou úlohu zcela nepochopili, a hlavně ji nevyužili, čímž se odsoudili k účasti na pádu římské republiky.¹⁹⁶

v sedmé knize rozebírá ve svém článku Alessandro Rolim De Moura. Viz ROLIM DE MOURA, Alessandro, 2010. *Lucan 7: Speeches at War*. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 71–90.

¹⁹³ BIGGS, BLUM, 2019, s. 125.

¹⁹⁴ LUCAN. 5, 653–671, viz též BIGGS, BLUM, 2019, s. 150–153.

¹⁹⁵ AHL, 1976, s. 208–209.

¹⁹⁶ Srov.: „We shall see that the very terms in which the men argue against the bravado of their leader in this scene demonstrate their failure to grasp the realities of their situation, and so doom them to an ongoing role in the bloody downfall of the Republic.“ PITCHER, 2008, s. 245.

Vzhledem k tomu, jak byla konstruovaná hispánská epizoda, mi Pitcherův závěr přijde pro chápání tématu moci v Lucanově *Občanské válce* velmi užitečný. Zároveň to nejsou jediná dvě místa eposu, na nichž je tematizováno, že postavy nepochopily situaci, v níž se nacházejí. Pitcher rozebírá ještě Vulteiovu epizodu v druhé polovině čtvrté knihy, kterou vnímá jako paralelní k Caesarově výpravě na rozbouřené moře,¹⁹⁷ a v závěru svého článku obě scény zapojuje do širší struktury Lucanových *exempel*, která dle jeho názoru vykazují jeden společný rys – *exempla* u Lucana nenacházejí vhodné obecnost a jsou postavami dezinterpretována.¹⁹⁸ Je-li tedy jeho interpretace správná a uvážíme-li mimoto, kolikrát autorský subjekt své postavy přesvědčuje, aby jednaly jinak, než jednájí, a předešly tak zkáze, do níž se římská republika řítí, je možné z toho vyvodit důležitý závěr k vnímání tématu moci v *Občanské válce*: Caesarova nadlidská síla, jeho monstróznost a neporazitelnost, jeho možnost obrátit římskou republiku v prach a nastolit místo ní diktaturu, v jejímž čele bude stát on sám, je umožněna jednáním všech, kteří ho obklopují, a kteří v kritických chvílích nedokáží zvolit správné řešení, aby ho zastavili, ať už to znamená proti němu nebojovat, nebo ho přestat následovat.

¹⁹⁷ PITCHER, 2008, s. 247–248.

¹⁹⁸ PITCHER, 2008, s. 248–249. Srov. opačný názor v pracích, které se věnují exeplicitně postavě Catona, viz zejm. STOVER, Tim, 2008. Cato and the Intended Scope of Lucan's *Bellum Civile*. *The Classical Quarterly: New Series*. Vol. 58, no. 2. s. 571–580., a BEXLEY, Erica, 2010. The Myth of the Republic: Medusa and Cato in Lucan, *Pharsalia* 9. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 135–153.

Caesarova monstrozita a dobytelská megalomanie

Předchozí kapitola končila krátkým rozbořem Lucanovy scény bouře z páté knihy, která se ukázala jako manifestace Caesarovy monstrozity, umocněné neschopností ostatních postav *Občanské války* ho efektivně zastavit. Následující rozbor se bude více věnovat pasážím, v nichž Caesar na ostatní působí téměř jako přízračné monstrum, které v nich vzbuzuje až paralyzující hrůzu. Monstrozita, do níž díky strachu ostatních v průběhu eposu vyrůstá vede také k tomu, že je v očích ostatních kladen na roveň bohům, na několika místech dokonce nad ně. Hyperbolizace postavy Caesara v očích ostatních vede samotného Caesara k přesvědčení o vlastní nezničitelnosti, kterou si má možnost otestovat v několika krizových situacích vrcholících scénou bouře v páté knize. Tato kapitola se pokusí ukázat, jaké důsledky z toho dále plynou, a jak motiv Caesarovy monstrózní nezničitelnosti může souviset s celkovou výpovědí Lucanova eposu.¹⁹⁹

Když Caesar v první knize překročí Rubikon a pochoduje na Řím, je italské obyvatelstvo zachváčeno strachem už jen z pověsti o jeho monstrozitě:²⁰⁰

*vana quoque ad veros accessit fama timores
irrupitque animos populi clademque futuram 470
intulit [...]
nec qualem meminere vident: maiorque ferasque
mentibus occurrit victoque immanior hoste.*

„také falešná pověst přistoupí k oprávněným strachům,
vtrhne do mysli lidu a vyvolává v nich (představu) budoucí
porážky [...]
nevidí ho už takového, jakého si ho pamatují: větší a divoký
jim přichází na mysl a monstróznější, když porazil nepřítele.“

Caesar se navrací z Galie a v očích Římanů je svým vítězstvím nad barbarskými kmeny hyperbolizován, falešná pověst naznačuje, že dokonce sám velí barbarským jednotkám, které v Galii zajal.²⁰¹ Autorský subjekt zde líčí Caesarův příchod z pohledu vyděšených občanů, kteří si spojují Caesarovu velikost a divokost s jeho zkušeností z Galie a údajnou přítomností barbarských jednotek v jeho vojsku²⁰² – Lucanus na tomto místě přejímá pohled vyděšených občanů, což je zřejmé z kontrastu, jež je vytvořen mezi touto a předcházející pasáží,²⁰³ která je katalogem barbarských kmenů v Galii, jež se nyní mohou

¹⁹⁹ K Caesarově monstrozitě srov. též DAY, Henry J. M., 2013. *Lucan and the Sublime: Power, Representation and Aesthetic Experience*. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Classical Studies.

²⁰⁰ LUCAN. 1, 469–471, 479–480.

²⁰¹ Viz vypuštěná pasáž z citace ve v. 1, 471–478.

²⁰² Galské a germánské pomocné sbory (auxilia) byly v Caesarově vojsku přítomny, Lucanus tuto skutečnost však zdá se záměrně zamlčuje, aby umocnil vylíčení hrozivých představ římských občanů. Srov. též situaci v Hispánii, kde Lucanus také zamlčuje přítomnost galských jednotek v jeho vojsku, čímž ho staví do kontrastu s Pompeiem, který své vojáky shání po celém světě. Viz MASTERS, 1992, s. 52, pozn. 17.

²⁰³ LUCAN. 1, 394–467.

se tak Caesarovi dostane až ve třetí knize, kde jeho příchod opět vyvolá hrůzu umocněnou přesvědčením vyděšených Římanů.²¹⁰

*Sic fatur et urbem
attonitam terrore subit, namque ignibus atris
creditur, ut captae, rapturus moenia Romae
sparsurusque deos. fuit haec mensura timoris: 100
velle putant quodcumque potest.*

„Tak promluvil a vstoupil
do města ohromeného děsem. Věřili, že se černými
plameny zmocní hradeb Říma, jako by byl dobytý,
a rozmetá (chrámy) bohů. Míra strachu byla takováto:
domnívají se, že chce, cokoli může.“

Tomuto úryvku předchází Caesarova promluva k Římu, v níž tvrdí, že je pro Řím vlastně přízní osudu (*fortuna*), že se jedná o občanskou, a nikoli klasickou válku s vnějším nepřítelem: díky tomu teď do Říma, když ho zbabělý vůdce Pompeius opustil a zanechal nechráněný, vstupuje on, mírumilovný Caesar, a nikoli nějaké barbarské kmeny.²¹¹ Na tomto místě je zajímavé zmínit, že autorský subjekt ke konci první knihy omlouvá strach obyvatel Říma před Caesarem jako pochopitelný právě vzhledem k tomu, že Pompeius prchá: *danda tamen venia est tantorum, danda, pavorum / Pompeio fugiente timent.* („přece se musí, musí se omilostnit tak velké strachy, / bojí se, protože Pompeius prchá“).²¹²

Strach před Caesarem se dále ve třetí knize manifestuje v rámci scény znesvěcení posvátného háje u Massilie, o níž bylo pojednáno výše; zde je však potřeba zdůraznit to, že vojáci uposlechnou Caesarův rozkaz proto, že jeho hněv se v jejich očích vyrovnal hněvu bohů: *tum paruit omnis / imperiis non sublato securi pavore / turba, sed expensa superiorum et Caesaris ira.* („v tu chvíli poslechl celý zástup / rozkazy, ne že se zbavil strachu a cítil se bezpečně, / ale protože Caesarův hněv se vyrovnal hněvu bohů.“).²¹³

Caesar tak postupně vyrůstá až do jakési božské osoby, jíž je dovoleno nejen nechat pokácet posvátný háj, posléze omilostnit bohy, kteří se mu pokusili vzdorovat povodní v Hispánii,²¹⁴ ale nakonec také odepřít pohřeb Pompeiovým vojákům a krvavou spoušť na farsalských polích jako vrchol své *nefas* (tedy provinění se vůči božskému řádu) předhodit nebi, na nějž svede svou vinu, jako ji dříve svedl na Pompeia, když překračoval Rubikon:²¹⁵

²¹⁰ LUCAN. 3, 97–101.

²¹¹ [']*habenti / tam pavidum tibi, Roma, ducem Fortuna pepercit / quod bellum civile fuit.* ' („že máš tak zbabělého vůdce, tím, že se jedná (jen) o občanskou válku, tě Říme, Fortuna ušetřila“. LUCAN. 3, 95–97.

²¹² LUCAN. 1, 521–522.

²¹³ LUCAN. 3, 437–439.

²¹⁴ LUCAN. 4, 123: *veniam meruere dei* („bohové si vysloužili odpuštění“).

²¹⁵ LUCAN. 7, 796–799.

*fortunam superosque suos in sanguine cernit.
ac, ne laeta furens scelerum spectacula perdat,
invidet igne rogi miseris, caeloque nocenti
ingerit Emathiam.*

„válečné štěstí a své bohy rozeznává v krvi.
Avšak, aby ten zuřivec nepřišel o potěšení ze zločinné podívané,
odepře nešťastným pohřební oheň a emathská pole
předhodí provinilému nebi.“

Série úspěchů, neutuchající válečné štěstí a přízeň bohů ve všech kritických okamžicích, v nichž se Caesar vyskytne, spolu se strachem, který vyvolává ve svých protivnících i v těch, jež ho následují, Caesara samotného přesvědčí o jeho vlastní nezničitelnosti – tu si nakonec potvrdí v hrozivé bouři, která mu nedokáže ublížit, jak bylo ukázáno v předcházející kapitole.

Dobyvatelská megalomanie

Vědomí vlastní nezničitelnosti tak Caesara pomalu dovádí k dobyvatelské megalomanii, jež se plně projeví po bitvě na farsalských polích. Již v předchozích knihách je anticipováno, že vítězství u Farsálu se v podstatě rovná dobytí světa. Nejprve ve třetí knize, kde se před massilskou epizodou nachází katalog Pompeiových spojenců uvozený verši:²¹⁶

*Interea totum Magni fortuna per orbem
secum casuras in proelia moverat urbes.*

„Mezitím Magnova štěstěna po celém světě
vyburcovala do boje města, jež mají spolu s ním padnout.“

A který je následně zakončený těmito verši:²¹⁷

*acciperet felix ne non semel omnia Caesar,
vincendum pariter Pharsalia praestitit orbem.*

„Ze strachu, že by šťastlivec Caesar nezískal všechno naráz,
k porážení mu farsalská pole poskytla rovnou celý svět.“

Tyto citace naznačují, že Pompeius, který před Caesarem spíše prchá a přímému konfliktu se vyhýbá, čímž se vlastně v metaforické rovině vyhýbá úloze ideálního nepřítele, kterého Caesar potřebuje pro manifestaci své síly, svým jednáním nakonec způsobí, že Caesar vítězstvím na farsalských polích jedním rázem nejen zahubí republiku, ale současně s tím si podmaní i celý svět.²¹⁸ A tato anticipace je posléze

²¹⁶ LUCAN. 3, 169–170.

²¹⁷ LUCAN. 3, 296–297.

²¹⁸ Vzhledem k následujícím úvahám o Caesarově megalomanii mi však přijde, že toto vyjádření je třeba interpretovat jako „v tu chvíli pro Římany myslitelný svět“, tj. ten, který je již pod jejich vlivem. Egyptská epizoda totiž naznačí skrze srovnání s Alexandrem Velikým a Kleopatrou, že Caesarova dobyvatelská ambice může být ještě větší.

potvrzena ve scéně bouře, kde přichází po Caesarově nabubřelé promluvě k nebesům mohutná desátá vlna,²¹⁹ aby jeho loďku bezpečně odložila na pevnině, čímž se k Caesarovi navrácí jeho válečné štěstí, jež ho stále více pudí k dalšímu dobývání:²²⁰

*pariter tot regna, tot urbes
fortunamque suam tacta tellure recepit.*

„naráz tolik říší, tolik měst
a svou štěstěnu získal zpět, jakmile se dotkl země.“

S Caesarovým přesvědčením o vlastní nezničitelnosti a tím, že se v něm postupně začíná rodit touha dobýt celý svět, dle mého názoru souvisí značná proměna jeho chování, k němuž dojde po bitvě na farsalských polích. Jak bylo zmíněno výše, po poražení Pompeiových vojsk se Caesar zastaví, aby uspořádal hostinu a do sytosti si vychutnal krvavou podívanou, jejímž je strůjcem. Jedná se o první místo v eposu, kdy Caesar náhle nikam nespěchá, což je proměna, která ho bude provázet i v deváté a desáté knize. Osmá kniha je věnovaná Pompeiovi a jeho marnému hledání útočiště, které skončí jeho dekapitací v Egyptě; většina deváté knihy je pak věnována Catonovi a jeho strastiplné pouti libyjskou pouští. Caesar se navrácí do děje až v úplném závěru této knihy a jeho vstup je komentován těmito verši:²²¹

*Caesar, ut Emathia satiatu clade recessit, 950
cetera curarum proiecit pondera soli
intentus genero*

„Caesar, jakmile odjel nasycen emathským masakrem,
odhodil tíhu ostatních starostí a zaměřil se
pouze na zetě.“

Zdá se tedy, že Caesarova obsese Pompeiem, jakožto svým úhlavním nepřítelem, nadále trvá a stále ho žene k dalšímu postupu. Caesar marně hledá svého soka na pevnině, proto se vydává na moře, kde se však uchýlí k překvapivému zdržení v Tróji. Zdržení je to důležité jednak z toho důvodu, že je součástí tohoto trójského exkurzu i Lucanovo matapoetické ocenění vlastního díla,²²² o němž bude pojednáno v závěru, hlavně však proto, že je to po hostině na farsalských polích druhé Caesarovo dobrovolné zdržení, jehož účelem není zničit nepřítele, jako tomu bylo u Massilie nebo u vyhladovění Pompeiových vojáků v Hispánii. Caesarovo chování v Tróji připomíná turistickou návštěvu, Caesar je popsán jako *famae mirator* („obdivovatel slávy“),²²³ prochází popelem Tróje a pátrá po slavných hradbách,²²⁴ při

²¹⁹ K signifikanci „legendární“ desáté vlny v antice viz AHL, 1976, s. 207, pozn. 6.

²²⁰ LUCAN. 5, 676–677.

²²¹ LUCAN. 9, 950–952.

²²² LUCAN. 9, 9. 980–986.

²²³ LUCAN. 9, 961.

²²⁴ LUCAN. 9, 964–965: *circumit exustae nomen memorabile Troiae / magnaue Phoebai quaerit vestigia muri* („obchází kolem slavného jména vypálené Tróje / a hledá mohutné pozůstatky po Foibových hradbách“)

čemž je popsán jako *securus* („v bezpečí“, či „klidný“, „bezstarostný“).²²⁵ Následuje metapoetický autorský komentář, po němž začne Caesar vykonávat oběť pro trójská božstva, pro Pallas Athénu a svého praotce Aenea, k jehož polobožskému původu se Caesar přihlásí jakožto pokračovatel rodu a zbožně žádá,²²⁶ aby mu bohové byli i nadále nakloněni, jelikož se chystá obnovit římský národ (*restituam populos*) a znovu postavit římské Pergamon.²²⁷ Celý tento trójský exkurz je následně označen za prodlení (*Iliacas moras*),²²⁸ které musí Caesar nyní rychlím přesunem do Egypta vykompenzovat, nutno však podotknout, že to bylo z jeho strany dobrovolné prodlení.

Po bitvě na farsalských polích dochází ještě k jedné výrazné změně v Caesarově chování, o čemž pojednává Fantham ve svém článku „Caesar’s Voice and Caesarian Voices“.²²⁹ Rozebírá v něm rétoriku Caesarových řečí a řečí jeho hlavních následovníků, jako je Laelius v první knize, Vulteius ve čtvrté a Scaeva v šesté; z této analýzy podle něj vyplývá, že se Caesar v *Občanské válce* příliš nezapojuje do plnohodnotného dialogu: Caesar především rozkazuje a ostatní poslouchají, přičemž velmi zřídka se dostává do dialogu s někým, kdo je mu rovný postavením, jako je Curio, Metellus a Domitius, a i s nimi mluví velmi povýšeně a urážlivě, jako by je za sobě rovné nepovažoval.²³⁰ Po Farsálu se však jeho rétorika výrazně promění, protože Caesar se najednou zdá být sám:

„So far Caesar has flouted man and god without retaliation. But his career and his role in the poem will change after Pharsalus. After that criminal victory he is isolated, visiting Troy as it seems alone, confronting the treacherous Ptolemy and his servants alone, and visiting the tomb of his predecessor Alexander alone. We will see him at the banquet with Cleopatra and engaging with the wise man Acoreus, but we will not see him in interaction with either his soldiers or his Roman fellow aristocrats again.“²³¹

Po Farsálu se zdá, že už Caesar nikoho nepotřebuje, že svou válku vybojoval a již nemá potřebu rozdávat rozkazy. Zato se začne zajímat o slavná místa, jako je Trója a Alexandrův hrob,²³² o milostnou interakci s Kleopatrou,²³³ o její opulentní hostinu,²³⁴ dokonce o filozofickou rozmluvu s egyptským

²²⁵ LUCAN. 9, 975.

²²⁶ LUCAN. 9, 995–997: *gentis luleae vestris clarissimus aris / dat pia tura nepos et vos in sede priore / rite vocat.* („nejslavnější z potomek lulova rodu na vaše oltáře / klade posvěcené kadidlo a vás ve vašem původním sídle / řádně volá.“) Srov. LUCAN. 7, 168–171, kde je Caesar autorským subjektem osočen z toho, že konal bezbožné oběti (*impia*) k podsvětním bohům. Viz WHICK, 2004b, *ad loc.*

²²⁷ Celá Caesarova promluva při oběti: LUCAN. 9, 990–999.

²²⁸ LUCAN. 9, 1002.

²²⁹ FANTHAM, 2010.

²³⁰ FANTHAM, 2010, s. 54.

²³¹ FANTHAM, 2010, s. 65.

²³² LUCAN. 10, 17–46. K tématu slávy viz též DINTER, Martin T., 2012. *Anatomizing Civil War: Studies in Lucan’s Epic Technique*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

²³³ LUCAN. 10, 56–106.

²³⁴ LUCAN. 10, 107–171.

knězem Akoreem.²³⁵ Tyto jeho nové zájmy silně rezonují s tím, jak v eposu jednal Pompeius, který byl v první knize označen jako *famae petitor* („ctitel slávy“ „člověk usilující o slávu“);²³⁶ vystupuje mírněji a interaguje více se členy své rodiny než s vojáky,²³⁷ přičemž jeho scény s Cornelií (a Iulii, která se mu zjeví ve snu) vykazují silně elegický charakter, podobně jako Caesarova scéna s Kleopatrou,²³⁸ a v osmé knize rozmlouvá se svým kormidelníkem o astronomii.²³⁹ A podíváme-li se na tuto proměnu Caesarova chování ve světle opozice dynamičnosti a statickosti, která byla mezi hlavními protagonisty eposu vytvořena v první knize skrze básnická přirovnání k blesku a dubu, dá se uvažovat nad tím, že Caesar po Farsálu přejímá Pompeiovu statickost.

Jak ale ukazuje Jonathan Tracy ve své monografii *Lucan's Egyptian Civil War*,²⁴⁰ tato nekonzistence v Caesarově chování před bitvou na farsalských polích a po ní musí čtenáře nutně znepokojit. Caesar vstupuje do dlouhé rozmluvy (*longis alloquiis*)²⁴¹ s egyptským knězem bez zjevného důvodu a oslovuje ho laskavou řečí (*placidis dictis*),²⁴² navíc je k němu uctivý. Následně ho vyzývá, aby mu vyložil původ egyptského národa a jeho náboženství, proklamuje svůj osobní zájem o přírodu, tvrdí, že se uprostřed bojů zabývá kontemplací a zkoumáním hvězd, a nakonec prohlásí, že jeho největším zájmem je najít pramen Nilu.²⁴³

[']*spes sit mihi certa videndi*
Niliacos fontes, bellum civile relinquam.'

„kdybych měl jistou naději, že spatřím
pramen Nilu, zanechám občanské války.“

Takovýto výrok musí Lucanova čtenáře nutně šokovat. Caesar, který v předchozích knihách dělal vše proto, aby překonal všechny překážky a uspíšil tak občanskou válku, který je sám v sedmé knize přirovnán k bohyni Belloně a Martovi,²⁴⁴ čímž se sám stává ztělesněním války, se najednou své ambice hodlá vzdát kvůli poznání mystického pramene Nilu, největšího egyptského tajemství.²⁴⁵ Z pasáží eposu, v nichž se Caesar vyrovnává s přírodními živly, jako bylo překračování Rubikonu, pokácení posvátného háje v Massilii, překonání rozvodněných řek u Ilerdy a konfrontace s masivní bouří na Adriatickém moři je patrné, že Caesar má ve zvyku přírodní překážky spíše překonávat a znesvěcovat

²³⁵ LUCAN. 10, 172–331.

²³⁶ LUCAN. 1, 131.

²³⁷ Viz HELZLE, Martin, 1994. *Indocilis Privata Loqui: The Characterization of Lucan's Caesar. Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*. Vol. 69, no. 1., s. 133–134.

²³⁸ Viz CASTON, Ruth R., 2011. *Lucan's Elegiac Moments*. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 133–152.

²³⁹ LUCAN. 8, 167–192.

²⁴⁰ TRACY, Jonathan, 2014. *Lucan's Egyptian Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.

²⁴¹ LUCAN. 10, 173–174.

²⁴² LUCAN. 10, 175.

²⁴³ LUCAN. 10, 191–192.

²⁴⁴ LUCAN. 7, 568–569.

²⁴⁵ TRACY, 2014, s. 101–108.

*dedecus Aegypti, Latii feralis Erinys,
Romano non casta malo*

„ta hanba Egypta, žalostná Erinys pro Latium,
nikoli bez viny na římské zkáze.“

Kleopatra si Caesara získá svou krásou, ten se nechá svést a svůj čas věnuje lásce: *tempora Niliaco turpis dependit amori* („svůj čas stráví, nestoudník, nilskou láskou“),²⁵⁵ za což je autorským subjektem kritizován.²⁵⁶ Následuje opulentní hostina, na níž je Caesar uchvácen Kleopatřiným bohatstvím, které v něm vzbudí touhu získat si bohatý Egypt. Touha po luxusu a srovnání s Alexandrovými dobytelskými ambicemi tak Caesara stále více staví do roviny dobyvatele světa²⁵⁷ – Tracy posléze v jeho výroku, že by zanechal občanské války, kdyby měl jistou naději, že objeví pramen Nilu, spatřuje právě tento posun: Caesar by možná zanechal *občanské* války, nikoli války jako takové.²⁵⁸

Ve zmíněných epizodách, během nichž se v Caesarovi probouzí stále větší touha dobýt celý svět, je však silně cítit posun jeho charakteru od dynamiky ke státnosti, jak bylo naznačeno výše. Caesar po Farsálu přestává být rychlý a ničivý, jako byl před ním, a po Pompeiově smrti přichází o svého úhlavního nepřítele, jehož přítomnost by ho hnala kupředu. Caesar v Egyptě má příliš mnoho nových zájmů, příliš široké pole působnosti, a odvrací se od občanské války k touze pojmout celý svět, což má dle mého názoru na jeho postavu zásadní dopad: Caesarova síla je nyní rozmělněna, jako se rozmělní vítr na širém poli, když před sebou nemá žádné jasné překážky, jak bylo naznačeno v přirovnání ve třetí knize.

²⁵⁵ LUCAN. 10, 80.

²⁵⁶ Tracy však poukazuje na to, že Caesarova sexuální interakce s Kleopatrou je u Lucana popisována poměrně chladně ve srovnání s tím, jakou pověst chlípníka Caesar měl. TRACY, 2014, s. 124–125.

²⁵⁷ „However popular Alexander may personally have been in Egypt, Acoreus is drawing a line in the sand between the nature-revering, limit-respecting traditions of his native Memphis and the alien civilization that had been implanted in Egypt with Alexander’s conquest, and that, as evidenced both by Cleopatra’s ambitions and by her luxurious banquet, was contaminated by the same megalomaniacal predation on the human and natural spheres as was Alexander himself.“ TRACY, 2014, s. 189.

²⁵⁸ TRACY, 2014, s. 133.

Závěrečné úvahy: děsivě produktivní čtení cykličnosti postavy Caesara

Předchozí kapitola naznačila interpretaci, že Caesar se po bitvě u Farsálu zdá být sám, bez vojska a svých následovníků, kteří by ho podporovali a zajišťovali mu tak pozici moci, zároveň přišel o svého úhlavního nepřítele, jehož přítomnost byla v prvních sedmi knihách eposu zásadním impulsem pro jeho agresi a bleskový postup dějem, a nakonec v Egyptě začíná ve své výbojnosti stagnovat, přeorientovává se na megalomanský cíl dobytí celého světa, jenž je ovšem natolik bezbřehý, že přispívá k porušení cyklického obrazu, který postavě Caesara dominoval po většinu eposu. Tato kapitola se bude věnovat závěrečným úvahám, které z dosavadních analýz mohou vyplývat a představí mou interpretaci toho, co chtěl Lucanus svým čtenářům předat.

Z pojetí cyklického obrazu postavy Caesara, jak ho popisuje Howard Chan, v předchozích kapitolách vyplynulo, že Lucanus v poetické rovině poukazuje na Caesarovu schopnost regenerace a z ní vyplývající nezastavitelnost, zároveň však připouští možnost porušení tohoto cyklu zejména skrze sebedestruktivní aspekty básnických přirovnání, které postavu Caesara opřádají. Další analýzy pak ukázaly, že cyklický obraz Caesara je do velké míry závislý na přítomnosti nepřítele, který Caesara burcuje k aktivitě a dává mu možnost projevit svou sílu: z přirovnání k libyjskému lvu pak vyplynulo, že Caesar je nejsilnější, když se nachází v krizi; scéna bouře v páté knize výrazněji poukázala na Caesarovu potřebu vlastních vojáků, bez nichž by svou moc nemohl prosazovat. Autorské komentáře k jednotlivým „caesarovským“ scénám pak vykazovaly tendenci apelovat na postavy, aby Caesara svým jednáním, potažmo nejednáním, zastavili, čehož však postavy nebyly schopny. Pitcherova interpretace vzpoury Caesarových vojáků posléze poukázala na širší strukturu dezinterpretací jednotlivých situací postavami eposu a jejich neschopnost využít své pozice pro zastavení Caesara. Tím je postavě Caesara dovoleno zdárně dospět až na farsalská pole k rozhodující bitvě, jež bude alegoricky značit definitivní destrukci římské republiky, a jež dá v důsledku Caesarovi možnost redefinovat společenský řád a nastolit císařství.

Cyklický obraz postavy Caesara se dle mého názoru dotváří právě v egyptské epizodě, která zpočátku vypadá, že obraz naruší. Proti Caesarovi je však ještě během klidného rozjímání (*in tuta pace*)²⁵⁹ na Kleopatřině hostině uspořádáno povstání Ptolemaiovým rádčem Potheinem, jenž byl iniciátorem Pompeiovy vraždy. Caesar je tak opět vystaven krizi, z níž musí najít východisko a která ho burcuje v aktivitě. Lucanus zde obšírně líčí bezvýchodnost Caesarovy situace,²⁶⁰ čímž ještě umocňuje jeho pozici libyjského lva, který je sice v přímém ohrožení života, navíc proti přesile, ale stejně ze situace vyvázne jako *securus* („klidný“, „v bezpečí“, „bezstarostný“) – modelový čtenář eposu totiž díky znalosti historie ví, že Caesar i z egyptské války vyjde jako vítěz a posléze se navrátí do Říma, aby nastolil

²⁵⁹ LUCAN. 10, 332.

²⁶⁰ LUCAN. 10, 332–546.

svou diktaturu, a i kdyby nevěděl, autorský subjekt ho o tom během epizody egyptského povstání sám ujistí odkazem na březnové Idy: *dum patrii veniant in viscera Caesaris enses, / Magnus inultus erit.* („dokud neprojdou Caesarovými útroby meče senátorů, / Magnus zůstane nepomstěn.“).²⁶¹ Následuje vylíčení závěrečné situace Caesarovy bezmoci, kterou epos končí, a jejíž převrácení v Caesarův prospěch si musí čtenář již domyslet, situace však obsahuje dva důležité momenty, které dle mého názoru pomáhají dotvořit Caesarův cyklický obraz: Caesar spatří Scaevu, svého největšího podporovatele v eposu, a skrze něj je pak připomenut Pompeius, jeho největší sok:²⁶²

*via nulla salutis,
non fuga, non virtus; vix spes quoque mortis honestae.
non acie fusa nec magnae stragis acervis* 540
*vincendus tum Caesar erat sed sanguine nullo,
captus sorte loci pendet; dubiusque timeret
optaretne mori respexit in agmine denso
Scaevam perpetuae meritum iam nomina fama
ad campos, Epidamne, tuos, ubi solus apertis* 545
obsedit muris calcantem moenia Magnum.

„žádná cesta k záchraně,
není útěku, není odvaha; stěží také naděje na čestnou smrt.
Rozptýlením šiku ani hromadou těl po ohromném vraždění
tehdy Caesar neměl být poražen, ale bez kapky krve.
Obklíčen trčí na osudem určeném místě; váhajíc, zda bát se,
nebo si žádat smrt, spatřil v hustém zástupu
Scaevu, který si již vysloužil věčnou slávu
na tvých polích, Epidamne, kde sám při otevření
zdí zastavil na hradby stoupajícího Magna.“

Cyklický obraz a věčný konflikt

Na tomto místě bych ještě ráda připomněla Rollerův článek „Ethical Contradiction and the Fractured Community in Lucan’s *Bellum Civile*“,²⁶³ který podává skvělou interpretaci dosahu Caesarova jednání v eposu, v níž se ukazuje Caesarova produktivní manipulace s etickým slovníkem, jež mu dává možnost u Farsálu postulovat vlastní redefinici práva v římské společnosti, a která dle mého názoru úzce souvisí s cykličností postavy Caesara.

Roller zkoumá, jak se v eposu nakládá s pojmy *pietas* a *virtus* ve vztahu ke komunitě římské společnosti, a dochází k závěru, že v občanské válce nelze tyto dva morální koncepty používat současně, protože společně vytvářejí etický konflikt: bojuje-li Říman proti Římanovi, nutně porušuje *pietas*, která je k sobě poutá jakožto členy jedné komunity, a zároveň v boji nemohou projevat *virtus*,

²⁶¹ LUCAN. 10, 528–529.

²⁶² LUCAN. 10, 538–546.

²⁶³ ROLLER, 1996.

protože tato ctnost úzce souvisí s bojem proti někomu, kdo komunitu ohrožuje, ale není její součástí.²⁶⁴ Roller dále identifikuje jednotlivé strategie, které postavy eposu používají, aby tento etický konflikt překlenuly, z čehož mu vyplývá, že Pompeius a pro-republikánské postavy uplatňují ve své rétorice větší důraz na *pietas*, což je nutně vede k tomu, aby se boji spíše vyhýbali, a tím se vyhýbali etickému konfliktu,²⁶⁵ zatímco Caesarova strana naopak aplikuje více strategii vyčleňovat své oponenty z komunity, pojímat je jako externí nepřátele (*hostes*), čímž svým členům dovoluje v boji projevovat *virtus*,²⁶⁶ která následně vede k vítězstvím na bitevním poli. Nejdůležitějším závěrem Rollerova článku je však to, že užívání těchto strategií pro překonání etického konfliktu není v eposu konzistentní, resp. okolnosti občanské války jednak nedovolují konflikt komunity efektivně vyřešit, jednak se jednotlivé postavy dopouštějí manipulací s etickým slovníkem, aby účelně působily na ostatní postavy, a hlavně je v této problematice nekonzistentní samotný vypravěč. Jak Roller dobře dokládá, vypravěč často mění své stanovisko k etickému problému podle postav, jež jsou právě předmětem vyprávění, na několika místech však naopak užívá opačnou strategii a přijímá odlišnou perspektivu, než ke které tíhnou postavy.²⁶⁷ Roller tak dochází k závěru, že se v eposu nenachází dominantní stanovisko, což je patrné zejména v sedmé knize, tedy při samotné bitvě na farsalských polích. Ve své řeči k vojákům před bitvou Caesar deklamuje, že vítěz bude mít kontrolu nad etickým slovníkem:²⁶⁸

O domitor mundi, rerum fortuna mearum, 250
miles, adest totiens optatae copia pugnae.
nil opus est votis, iam fatum accersite ferro,
in manibus vestris, quantus sit Caesar, habetis.

[...]

haec, fato quae teste probet, quis iustius arma
sumpserit; haec acies victum factura nocentem est. 260
si pro me patriam ferro flammisque petistis,
nunc pugnate truces gladioque exolvite culpam:
nulla manus, belli mutato iudice, pura est.

Ó podmaniteli světa, štěstěno mého jednání,
vojáku, možnost tolikrát žádané bitvy leží před námi.

Netřeba modliteb, teď mečem přivolejte osud,
máte ve svých rukou, jak velký bude Caesar.

[...]

Tento den (osud mu bude svědkem) ukáže, kdo se spravedlivěji
chopil zbraní; tato bitva učiní poraženého viníkem.

Jestli jste pro mě táhli na vlast s mečem a ohni,
nyní bojujte nelítostně a mečem odčinite provinění:

²⁶⁴ ROLLER, 1996, s. 320–322.

²⁶⁵ Tzv. komunitní („communitarian“) pohled, viz ROLLER, 1996, s. 322–327.

²⁶⁶ Tzv. odcizující („alienating“) pohled, viz ROLLER, 1996, s. 327–332.

²⁶⁷ ROLLER, 1996, s. 335–340.

²⁶⁸ LUCAN, 7, 259–263

Roller interpretuje protichůdné komentáře klíčové bitvy autorským subjektem a celkově nekonzistentní přístup k možnosti rekonstrukce římské společnosti, kterou Lucanův Caesar proklamuje tím, že si jakožto vítěz klade nárok na redefinici společenského systému, jako důkaz o stálé přítomnosti roztržité komunity v Neronově době, z níž není na dohled žádné schůdné východisko. Tento jeho závěr vyplývá zejména ze srovnání historicky doložené strategie Caesarovy propagandy, v níž je aplikován „komunitní“ pohled na problematiku. Historický Caesar účelně manipuloval s etickým slovníkem tak, aby mohl po občanské válce udržet kontinuitu římského národa: občanský konflikt byl označován spíše jako neshoda či rozmlška (*civilis dissensio, secessio*) v rámci komunity (tj. z „komunitního“ pohledu), která se brzy vyřeší a obnoví se tak harmonie. K nepříteli odkazovala Caesarova propaganda osobně (*inimicus, adversarius*), zatímco Pompeiova strana aplikovala spíše „odcizující“ pohled, při němž Caesara a jeho vojáky označovala jako *perditi, latrones, damnati, hostes*.²⁷¹ Lucanovo převrácení historicky aplikovaných strategií k manipulaci s etickým slovníkem tak Rollera vede ke zmíněnému závěru, že Lucanus ve své době stále bytostně pociťoval roztržitost komunity, jejímž původcem byl Caesar a jeho následovníci, což formuluje v závěru svého článku takto:

„By refusing to allow his Caesar to mimic the historical Caesar’s ideological reconstruction, Lucan resists the reorganizations of community and discourse to Caesar’s (and the principate’s) advantage. But at the same time he fails to reject Caesar’s program decisively; he makes no systematic attempt to stamp out the irruption of Caesarism into aristocratic ethics. Thus he leaves competing articulations of the community and competing discourses forever in conflict, with no resolution in sight. It is, I think, a dark view of the aristocracy’s position: Caesar and the principate ensure perpetual, irreparable fracturing of their community and destroy even the possibility of talking meaningfully (i.e., morally) about the regime itself or any other matter.“²⁷²

Troufám si proto tvrdit, že Lucanus velmi pečlivě přetváří Caesarovu historickou propagandu (v níž se Caesar sám vykresluje jako nepřekonatelný vojevůdce a silná politická osobnost) a hyperbolizuje ji do obrazu Caesara jako monstra, nezastavitelné síly, do destruktivní, zároveň však tvořivé entity podobné Jovovi, která díky strachu, jenž v ostatních vzbuzuje, získává téměř neomezenou moc nad římskou společností, potažmo nad světem. Jak ale vyplynulo z Rollerových analýz užívání etického slovníku v *Občanské válce*, Lucanus nepřejímá historicky doloženou ideologii, v níž se Caesar snaží o rekonstituci římské komunity skrze důraz na *pietas* mezi občany, čímž zanechává římskou komunitu v permanentním konfliktu. A konflikt je sice zraňující, ale zároveň i produktivní: v konfliktu se nedá žít. Navrhuji proto číst Lucanovu *Občanskou válku* jako silný apel na čtenáře – ten si musí spolu s Caesarem,

²⁷¹ ROLLER, 1996, s. 341.

²⁷² ROLLER, 1996, s. 345.

Pompeiem, Catonem a celou římskou republikou zažít nesmírné utrpení roztříštěného světa, který je ve válce sám se sebou, kde ani jedna strana není správná, aby byl vyburcován k aktivitě. Jak se totiž ukazuje na postavě Pompeia a ostatních republikánů, ohlížení se za padlou republikou je neproduktivní²⁷³ – ti dokázali Caesara chvílemi zdržet, ale nikdy zastavit. Jisté východisko nabízí Cato v útěku ke stoickým ctnostem, jak ale ukazuje Roller, stoicismus je útekem pouze pro jednotlivce, nikoli pro komunitu.²⁷⁴ Nepřetržitý konflikt komunity, který epos obsahuje skrze cykličnost postavy Caesara, je tak problémem, který Lucanus předkládá svým čtenářům k zamyšlení a vyřešení, z něhož dle mého názoru také pramení Lucanova jistota, že jeho dílo bude věčné: autorský subjekt sice většinu eposu straní pompeiovcům, jejich pozitivní obraz však permanentně problematizuje a nakonec v deváté knize oslaví své dílo skrze Caesara:²⁷⁵

*O sacer et magnus vatum labor! omnia fato 980
eripis et populis donas mortalibus aevum.
invidia sacrae, Caesar, ne tangere fama;
nam, si quid Latii fas est promittere Musis,
quantum Zmyrnaei durabunt vatis honores,
venturi me teque legent; Pharsalia nostra 985
vivet, et a nullo tenebris damnabimur aevo.*

„Ó úctyhodné a veliké dílo básníků! Vše před osudem chráníš a věčnost dáváš smrtelníkům.
Tvá zášť ať se, Caesare, nedotkne té úctyhodné slávy,
neboť mohou-li něco slíbit latinské Múzy,
dokud jak potrvá úcta k smyrnskému pěvci [Homérovi],
budoucnost bude číst mě a tebe; naše Farsalská pole
budou žít a v žádné době nebudeme zavrženi do temnot.“

Domnívám se totiž, že tato oslava vlastního díla je více než konvenční *topos*: je vyjádřením toho, že sláva Lucanova díla je úzce navázána na Caesarův odkaz a na události, které se staly na farsalských polích, na nichž padla republika a Caesar získal moc vytvořit nové společenské uspořádání, které je však ve své podstatě konfliktní, protože popírá římské pojetí práva a svobody. A právě tento konflikt je něčím, co zasáhne každého Lucanova čtenáře: proto se bude dílo stále číst a nikdy nebude zavrženo, protože Lucanus sám nevidí východisko z této konfliktní situace, zároveň však nedokáže být nečinný, musí o tom psát a tento stav neklidu a nespokojenosti se současnou situací přenést i na své čtenáře.

²⁷³ Srov. Helzleův rozbor užití slovní zásoby v řečech tří hlavních postav, kde se kromě toho, že Caesarův slovník je mnohem násilnější, militantnější a rozkazovačtější než Pompeiův či Catonův ukazuje, že postava Pompeia užívá mnohem více minulých časů než postava Caesara, která se svými promluvy obrací zejména do přítomnosti a budoucnosti. Viz HELZLE, 1994.

²⁷⁴ ROLLER, 1996, s. 339–340 a 334–345. Srov. opačný názor, který v postavě Catona a jeho stoicismu vidí jediné možné východisko v Lucanově díle, viz STOVER, 2008, a také SKLENÁŘ, 1999, který ovšem v postavě Catona nevidí východisko, ale důkaz Lucanova nihilismu.

²⁷⁵ LUCAN. 9, 980–986.

Protože nebude-li jednat jeden každý Říman, neutěšitelná situace se nikdy nezmění, neboť otěže moci bude stále třímat polobožská persona císaře. Z tohoto důvodu mi přijde smysluplné přijmout O'Harův návrh číst postavu Caesara jako úspěšného revolucionáře.²⁷⁶

„Indeed the poem's attraction to Caesar can even be made compatible with opposition to Nero: Caesar in this poem is a monster, but also an effective revolutionary, who successfully takes arms against a corrupt system and overthrows it. Partial admiration for Caesar is in no way incompatible with taking up arms against the corrupt regime of Nero, even to the extent of knowing that the conspiracy against Nero, like Pompey's opposition to Caesar, if successful would only lead to a different ruler being in charge.“²⁷⁷

Úplným závěrem bych ještě chtěla zmínit, že toto čtení Lucanovy *Občanské války* není ani zdaleka jediné možné, jak ostatně ukazuje bohaté lucanovské bádání posledních let. Zároveň se domnívám, že je to umělecký záměr – Lucanus líčí rozpolcenost světa v občanské válce, líčí rozpad republiky, který však není koncem, ale začátkem nového života, jenž je ovšem stejně bezútěšný, jako ten, který prožívali Lucanovi protagonisté, jako ten, který je dovedl k občanským válkám. Lucanus předkládá čtenáři velmi sugestivní příběh roztržitého světa, jenž čtenáře pohlcuje, jenž ho nutí neustále měnit své preference, vyhodnocovat situace, fandit postavám nebo s nimi naříkat, volit si stranu, ačkoli ani jedna není správná. A mě epos dovedl k tomu, abych si zvolila pobídku k aktivitě skrze sice děsivě monstrózní, ale účelně produktivní postavu Caesara.

²⁷⁶ O'HARA, 2006, s. 139.

²⁷⁷ O'HARA, 2006, s. 139.

Seznam použité literatury

- AHL, Frederick M., 1976. *Lucan: An Introduction*. Ithaca–London: Cornell University Press.
- AMBÜHL, Annemarie, 2019. Intergeneric Influences and Interactions. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds., *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter. s. 167–192.
- ASSO, Paolo, ed., 2010. *A Commentary on Lucan, De bello civili IV. Introduction, Edition, and Translation*. Berlin: De Gruyter.
- ASSO, Paolo, ed., 2011. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill, 2011.
- BARRATT, Pamela, ed., 1979. *M. Annaei Lucani Belli Civilis Liber V: A Commentary*. Amsterdam: Adolf M. Hakkert. Classical and Byzantine Monographs, 4.
- BEXLEY, Erica, 2010. The Myth of the Republic: Medusa and Cato in Lucan, *Pharsalia* 9. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 135–153.
- BIGGS, Thomas a BLUM, Jessica, 2019. Sea-storms in Ancient Epic. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds., *Structures of Epic Poetry*. Vol. II.2: Configuration. Berlin: De Gruyter. s. 125–168.
- BRAUND, Susanna, 2010. Introduction. In: TESORIERO, Charles, ed. *Lucan*. Oxford: Oxford University Press. Oxford Readings in Classical Studies. s. 1–13.
- CASALI, Sergio, 2011. The *Bellum Civile* as an Anti-Aeneid. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 81–109.
- CASTON, Ruth R., 2011. Lucan's Elegiac Moments. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 133–152.
- DAY, Henry J. M., 2013. *Lucan and the Sublime: Power, Representation and Aesthetic Experience*. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Classical Studies.
- DEWAR, Michael, 1994. Laying it on with a Trowel: The Proem to Lucan and Related Texts. *The Classical Quarterly*. Vol. 44, no. 1. s. 199–211.
- DICK, Bernard J., 1967. Fatum and Fortuna in Lucan's *Bellum Civile*. *Classical Philology*. Vol. 62, no. 4. s. 235–242.
- DINTER, Martin T., 2012. *Anatomizing Civil War: Studies in Lucan's Epic Technique*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- DINTER, Martin, FINKMANN, Simone a KHOO, Astrid, 2019. Nyktomachies in Graeco-Roman Epic. In REITZ, Christiane a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Volume II.1: Configuration. Berlin: De Gruyter. s. 245–281.
- FANTHAM, Elaine, 2010. Caesar's Voice and Caesarian Voices. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 53–70.
- FANTHAM, Elaine, ed., 1992. *Lucan: De Bello Civili Book II*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FARRELL, Joseph, 2019. The narrative forms and mythological materials of classical epic. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter. s. 51–79.
- FISCHEROVÁ, Sylva, 2012. Homér, *Odysseia*, doslov. In: HOMÉR. *Odysseia*. Praha: Academia. s. 425–479.
- GÄRTNER, Ursula a BLASCHKA, Karen, 2019. Similes and Comparisons in the Epic Tradition. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter, s. 727–772.

- GRIFFIN, Miriam, ed., 2009. *A Companion to Julius Caesar*. Chichester: Wiley-Blackwell. Blackwell Companions to the Ancient World.
- HELZLE, Martin, 1994. *Indocilis Privata Loqui: The Characterization of Lucan's Caesar*. *Symbolae Osloenses: Norwegian Journal of Greek and Latin Studies*. Vol. 69, no. 1., s. 121–136.
- HENDERSON, John, 1987. Lucan/The Word at War. *Ramus*. Vol. 16. s. 122–164.
- HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, 2010. *Lucan's Bellum Civile: Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. Beiträge zur Altertumskunde, 282.
- HUNINK, Vincent Jan Christian, ed., 1992. *M. Annaeus Lucanus Bellum Civile Book III: A Commentary*. Amsterdam: J. C. Geiben.
- CHEN, Howard S., 2014. *Caesar Perpetuus? Cyclical Behavior in Lucan's Caesar Similes*. *Arethusa*. Vol. 41. s. 339–359.
- JOHNSON, W. R., 1987. *Momentary Monsters: Lucan and his Heroes*. Ithaca–London: Cornell University Press, Cornell Studies in Classical Philology, 47.
- LAPIDGE, Michael, 1979. Lucan's Imaginery of Cosmic Dissolution. *Hermes*. Vol. 107, no. 3. s. 344–370.
- LEIGH, Matthew, 1997. *Lucan: Spectacle and Engagement*. Oxford: Clarendon Press. Oxford Classical Monographs.
- LOWE, Dunstan, 2010. Medusa, Antaeus, and *Caesar Libycus*. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 119–134.
- LUCAN, 1928. *The Civil War: Books I–X (Pharsalia)*. Transl. J. D. Duff. Cambridge (Mass.): Harvard University Press, Loeb Classical Library.
- LUCANUS, 1976. *Farsalská pole*. Překl. J. Nechutová. Praha: Svoboda. Antická knihovna, 33.
- MALAMUD, Martha, 2009. Primitive Politics: Lucan and Petronius. In: DOMINIK, W. J., GARTHWAITE, J. a ROCHE, P. A., eds. *Writing Politics in Imperial Rome*. Leiden–Boston: Brill. s. 273–306.
- MASTERS, Jamie, 1992. *Poetry and Civil War in Lucan's Bellum Civile*. Cambridge: Cambridge University Press. Cambridge Classical Studies.
- NESSLRATH, Heinz-Günther, 2019. Almost-episodes in Greek and Roman Epic. In: REITZ, Christine a FINKMANN, Simone, eds. *Structures of Epic Poetry*. Vol. I: Foundations. Berlin: De Gruyter. s. 565–608.
- NIX, Sarah A., 2008. Caesar as Jupiter in Lucan's *Bellum Civile*. *The Classical Journal*. Vol. 13, no. 3. s. 281–294.
- O'HARA, James J., 1990. *Death and the Optimistic Prophecy in Vergil's Aeneid*. Princeton (NJ.): Princeton University Press.
- O'HARA, James J., 1994. They Might Be Giants: Inconsistency and Indeterminacy in Vergil's War in Italy. *Colby Quarterly*, vol. 30, no. 3. s. 206–226.
- O'HARA, James J., 2005. „Some God... or His Own Heart“: Two Kinds of Epic Motivation in the Proem to Ovid's *Metamorphoses*. *The Classical Journal*. Vol. 100, no. 2. s. 149–161.
- O'HARA, James J., 2006. *Inconsistency in Roman Epic. Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*. Cambridge: Cambridge University Press. Roman Literature and its Contexts.

- OVID, 1977. *Metamorphoses*. I, Books I–VIII. Překl. Miller, F. J., 3. ed. revised by Goold, G. P. Cambridge (Mass.): Harvard University Press. Loeb Classical Library.
- OVID, 1984. *Metamorphoses*. II, Books IX–XV. Transl. Miller, F. J., 2. ed. revised by Goold, G. P. Cambridge (Mass.): Harvard University Press. Loeb Classical Library.
- PITCHER, L. V., 2008. A Perfect Storm? Caesar and His Audiences at Lucan 5.504–702. *The Classical Quarterly*. Vol. 58, no. 1. s. 243–249.
- REITZ, Christiane a FINKMANN, Simone, eds., 2019. *Structures of Epic Poetry*. Volume I: Foundations. Berlin: De Gruyter.
- REITZ, Christiane a FINKMANN, Simone, eds., 2019. *Structures of Epic Poetry*. Volume II.1: Configuration. Berlin: De Gruyter.
- REITZ, Christiane a FINKMANN, Simone, eds., 2019. *Structures of Epic Poetry*. Volume II.2: Configuration. Berlin: De Gruyter.
- ROCHE, Paul, ed., 2009. *Lucan: De Bello Ciuili Book I. Edited with Introduction, Text and Commentary*. Oxford: Oxford University Press.
- ROCHE, Paul, ed., 2021. *Reading Lucan's Civil War: A Critical Guide*. Norman (OK): University of Oklahoma Press. Oklahoma Series in Classical Culture.
- ROLIM DE MOURA, Alessandro, 2010. Lucan 7: Speeches at War. In: HÖMKE, Nicola a REITZ, Christine, eds. *Lucan's Bellum Civile. Between Epic Tradition and Aesthetic Innovation*. Berlin: De Gruyter. s. 71–90.
- ROLLER, Matthew B., 1996. Ethical Contradiction and the Fractured Community in Lucan's *Bellum Civile*. *Classical Antiquity*. Vol. 15, no. 2. s. 319–347.
- SEIDMAN, Jessica, 2017. A Poetic Caesar in Lucan's *Pharsalia*. *The Classical Journal*. Vol. 113, no. 1. s. 72–95.
- SEO, Mira J., 2011. Lucan's Cato and the Poetics of Exemplarity. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 199–222.
- SHACKLETON BAILEY, David R., ed., 2009. *Marcus Annaeus Lucanus: De Bello Civili Libri X*. Berlin: De Gruyter. Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1502.
- SKLENÁŘ, R., 1999. Nihilistic Cosmology and Catonian Ethics in Lucan's *Bellum Civile*. *The American Journal of Philology*. Vol. 120, no. 2. s. 281–296.
- STOVER, Tim, 2008. Cato and the Intended Scope of Lucan's *Bellum Civile*. *The Classical Quarterly: New Series*. Vol. 58, no. 2. s. 571–580.
- TESORIERO, Charles, ed., 2010. *Lucan*. Oxford: Oxford University Press. Oxford Readings in Classical Studies.
- THOMPSON, Lynette a BRUÈRE, R. T., 1968. Lucan's Use of Virgilian Reminiscence. *Classical Philology*. Vol. 63, no. 1. s. 1–22.
- TIPPING, Ben, 2011. Terrible Manliness?: Lucan's Cato. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 223–236.
- TRACY, Jonathan, 2011. Internal Evidence for the Completeness of the *Bellum Civile*. In: ASSO, Paolo, ed. *Brill's Companion to Lucan*. Leiden–Boston: Brill. s. 33–53.
- TRACY, Jonathan, 2014. *Lucan's Egyptian Civil War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- WHEELER, Stephen, 2002. Lucan's Reception of Ovid's *Metamorphoses*. *Arethusa*. Vol. 35, no. 3. The Reception of Ovid in Antiquity. s. 361–380.

- WHICK, Claudia, 2004a. *M. Annaeus Lucanus: Bellum civile, Liber IX*. I: Einleitung, Text und Übersetzung. München–Leipzig: Saur. Beiträge zur Altertumskunde, 201.
- WHICK, Claudia, 2004b. *M. Annaeus Lucanus: Bellum civile, Liber IX*. II: Kommentar. München–Leipzig: Saur. Beiträge zur Altertumskunde, 202.
- ZEINTEK, Laura a THORNE, Mark, eds., 2020. *Lucan's Imperial World: The Bellum Civile in its Contemporary Contexts*. London: Bloomsbury Academic. Bloomsbury Classical Studies Monographs.
- ZENKER, Paul. 2009. The Irritating Statues and Contradictory Portraits of Julius Caesar. In: GRIFFIN, Miriam, ed. *A Companion to Julius Caesar*. Chichester: Wiley-Blackwell. Blackwell Companions to the Ancient World. s. 288–314.